

Pårørendes rett til erstatning ved psykisk skade

En analyse av erstatningsrettens rekkevidde når pårørende lider tap som følge av personskade på nærstående

Kandidatnummer: 135

Antall ord: 14 962

JUS399 Masteroppgave

Det juridiske fakultetet

UNIVERSITETET I BERGEN

10. mai 2023

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	3
1.1	Tema og aktualitet	3
1.2	Problemstilling.....	5
1.3	Metode og rettskilder.....	6
1.4	Avgrensning og videre fremstilling.....	8
2	Generelle utgangspunkter	9
2.1	Skadebegrepet.....	9
2.2	Historikk og erstatningsrettslig vern.....	11
3	Erstatningskravets byggesteiner	14
3.1	Adekvanskravet	14
3.1.1	Allment	14
3.1.2	Påregnelighetskriteriet	15
3.1.3	Nærhetskriteriet.....	16
3.2	Sårbarhetsprinsippet	17
3.3	Byggesteinene i sjokkdommene	18
4	Endring i rettsstilstanden.....	21
4.1	Rt. 1985 s. 1011 (Hauketo).....	21
4.2	RG 2005 s. 583 (Beltebil).....	22
4.3	HR-2018-2080-A (Ullevål)	24
4.3.1	Fremstilling av saksforholdet.....	24
4.3.2	Allmenn analyse.....	24
4.3.3	Personkrets	26
4.3.4	Særlig belastning.....	29
	Tilleggsbelastning	30
	Forhold ved primærskaden.....	32
	Tilknytning til hendelsen.....	33

Ansvarsgrunnlag.....	36
Skadevolders skyld.....	37
Den daglige risiko	39
Omstendigheter ved skadesituasjonen	40
Vurderingsmomentene i samspill.....	41
4.3.5 Rekkevidden av HR-2018-2080-A (Ullevål).....	42
Saksområdet	42
Utfallet av ansvarshendelsen.....	43
Særlig belastning	44
4.3.6 Endring i utmåling	45
5 Det internasjonale aspektet og Norges plassering.....	47
6 Avsluttende iakttagelser	50
6.1 Refleksjoner de lege lata.....	50
6.2 Refleksjoner de lege ferenda	51
7 Referanser.....	54

1 Innledning

1.1 Tema og aktualitet

En erstatningsbetingende handling har potensial til å ramme flere enn den direkte skadelidte. En voldshandling på togstasjonen rammer for eksempel andre ventende passasjerer, i form av at de utsettes for ubehag. Drap eller alvorlig skade på en person rammer åpenbart også de som står voldsofferet særlig nær, i form av blant annet lengsel, sorg, fortvilelse og sinne. Den personlige og følelsesmessige bindingen som eksisterer mellom to nærstående medfører i seg selv at skade på den andre kan oppleves så tyngende at det gir grobunn for en psykisk lidelse.¹ Undersøkelser i ettertid av terrorhandlingene 22. juli 2011 illustrerer at flertallet av foreldre og søsken til de drepte, led av en psykisk skade halvannet år etter hendelsen.² Emnet for avhandlingen er sistnevnte eksempel-situasjon, herunder pårørendes erstatningsrettigheter ved psykisk skade.

Sett i lys av erstatningsrettens overordnede vilkår om ansvarsgrunnlag og årsakssammenheng er skadevolder i utgangspunktet erstatningsansvarlig også overfor disse, såfremt reaksjonen har ført til et økonomisk tap. Det prinsipielle utgangspunktet er likevel at pårørende selv må bære den økonomiske risikoen for den psykiske lidelsen som oppstår.³ Årsaken er at skadearten er betinget av en annens personskade og anses for fjern og avledet i forhold til ansvarshendelsen. Øvrige motargumenter er at skadetypen er forbundet med stor usikkerhet fordi psykisk skade ikke kan diagnostiseres etter objektive momenter, risiko for misbruk og at kompensasjon kan motvirke ønskelig rehabilitering.⁴ Rettspraksis belyser at utgangspunktet unntaksvis kan fravikes, men grensdragningen er upresis. Uklarheten knytter seg til rekkevidden av adekvansreglens grenser og forståelsen av nære pårørendes særlige mottakelighet for psykiske skader.⁵ Vernets utstrekning og fleksibilitet står og faller på disse momentene. Mer detaljert omhandler avhandlingen derfor *omfanget* av erstatningsvernet når pårørende, som følge av en

¹ Holen (2020) s. 160.

² Kristensen mfl. (2015) s. 563.

³ Frøseth (2015) s. 103.

⁴ Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 468.

⁵ Frøseth (2018) s. 216.

erstatningsbetingende hendelse overfor nærstående, utvikler en psykisk lidelse som resulterer i et økonomisk tap. Til tross for at spørsmålet strekker seg langt tilbake i tid, utgjør skadetypen en av de mest utfordrende problemstillingene på rettsområdet.⁶

Tradisjonelt har Høyesterett anlagt en stram linje for erstatningsgrensene for avledet psykisk skade.⁷ Inntil nylig har erstatning kun vært tilkjent i to tilfeller, begrunnet i situasjonenes særlige omstendigheter.⁸ Domstolenes reserverte holdning har lenge blitt kritisert i rettslitteraturen.⁹ I HR-2018-2080-A banet Høyesterett vei for en endring da retten enstemmig fremholdt at erstatningsadgangen burde være romsligere.¹⁰ Med dommen brakte Høyesterett rettstilstanden i overensstemmelse med rettspolitiske oppfatninger i teorien. Et par år er gått siden dommen ble avsagt. Det er derved aktuelt å vurdere i hvilken grad avgjørelsen har fått fotfeste og i hvor stort omfang dagens rettstilstand beskytter pårørende.

Videre har det skjedd store psykologiske fremskritt vedrørende diagnostisering og behandling. Økt kunnskap om psyken og sjelelige egenskaper har gitt bedre forståelse for at psykiske lidelser kan oppstå som følge av traumatiske hendelser. Økt faglig kompetanse og medfølgende åpenhet har igjen bidratt til å endre befolkningens syn på mental helse og redusert tabuene knyttet til temaet. Professor i psykologi Roger Hagen beskriver at det å være psykisk lidende stadig er mer akseptert.¹¹ Depresjon er særlig utbredt, herunder i den grad at den omtales som «psykiatriens forkjølelse».¹² Langvarig og kompleks sorgreaksjon er i dag en egen medisinsk anerkjent diagnose.¹³

⁶ *Ibid.*

⁷ Se delkapittel 2.2 hvor praksisen redegjøres nærmere.

⁸ Rt. 1960 s. 357; Rt. 1985 s. 1011. Se forrige fotnote.

⁹ Nygaard (2007) s. 378; Lødrup (1972) s. 121-134; Lødrup (2009) s. 386; Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 428 og Kjelland (2008) s. 396.

¹⁰ Dommen presenteres nærmere i delkapittel 4.3.1

¹¹ Hagen (2016) s. 13.

¹² *Ibid.*

¹³ World Health Organization (WHO) ICD-11 *for Mortality and Morbidity Statistics* (2023) 6B42.

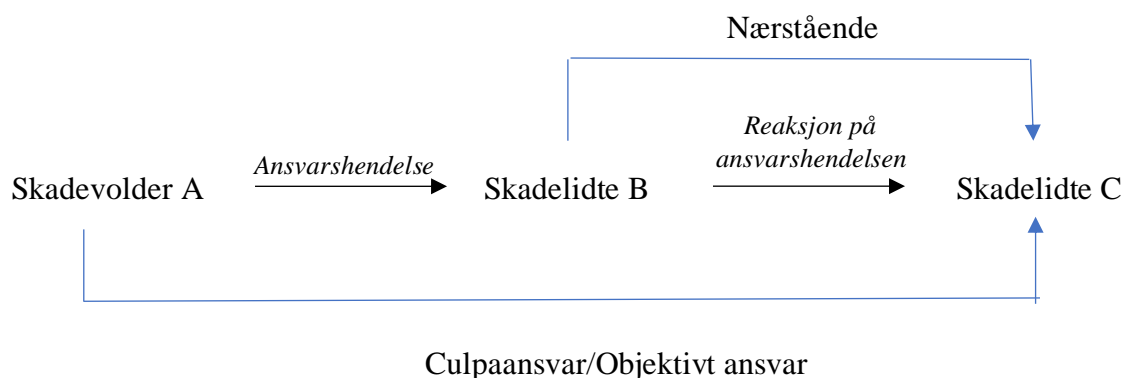
Erstatningsretten er «det uventedes rettsområde». ¹⁴ Dynamikk er et særlig fremtredende saksspesifikt hensyn på området. Erstatningsrettens tilpasningsdyktighet tilsier at grensene for skadetypens erstatningsrettslige vern tilpasses i takt med endringer i relevante, nærliggende forskningsområder og samfunnets grunnverdier. Det er derfor formålstjenlig å rette et søkelys mot den nyeste dommen for å vurdere om den absorberer utviklingen.

1.2 Problemstilling

På bakgrunn av dette vil avhandlingen drøfte følgende hovedproblemstilling:

I hvilken utstrekning verner norsk erstatningsrett lidt tap grunnet psykisk skade hos pårørende som følge av personskade på nærstående, når pårørende befinner seg utenfor faresonen?

Typetilfellet er at B blir skadet av A. C bevitner ulykken eller får meddelt nyheten i ettertid og lammes av sjokk som deretter utvikles til en psykisk lidelse. Lidelsen kan medføre fravær fra arbeid og følgelig tapte arbeidsinntekter for C. Den kan også medføre behandlingsutgifter. Spørsmålet er om følgeskaden er erstatningsrettslig vernet og adekvat i årsakssammenhengen eller om erstatningen normativt avgrenses til initialskaden på B. Emnet for avhandlingen kan vises gjennom følgende illustrasjon:

¹⁴ Askeland (2002) s. 27.

Figur 1: Hovedelementene ved pårørendes erstatningskrav for avledet psykisk skade.

Hovedproblemstillingen reiser flere underproblemstillinger, herunder hvilket meningsinnhold som tillegges begrepet «psykisk skade» og hvilken personkrets som kan karakteriseres som nærståendes «pårørende». Det vurderes også om det har betydning for erstatningsansvaret at den pårørende er særlig mottakelig for skade. I HR-2018-2080-A blir det forsøkt oppstilt et grensekriterium; den pårørende må ha blitt utsatt for en «særlig belastning».¹⁵ Avhandlingen tar sikte på å behandle hva som menes med uttrykket, herunder om det er tilstrekkelig med en tilleggsbelastning alene og om det er av betydning hvor nært den pårørende opplevde ansvarshendelsen. Av interesse er også betydningen av at primærskaden er utslag av normalrisiko, ansvarsgrunnlag og skadevolders skyld samt skadesituasjonens omstendigheter. I denne forlengelse er det også et spørsmål knyttet til dommens prejudikatsverdi.

1.3 Metode og rettskilder

Problemstillingen besvares ut fra rettsdogmatisk metode, hvor siktemålet er en systematisk fremstilling og analyse av gjeldende rett.¹⁶ Erstatningsretten særpreges av en tilbakeholden lovgivning. Tidligere høyesterettsdommer Karsten Gaarder fremholder at «[p]å intet annet område er domstolenes rettsskapende virksomhet trådt så klart fram som i erstatningsretten.»¹⁷ Særlig gjelder dette reglene om sjokkskade, adekvans og sårbarhetsprinsippet. Rettspraksis utgjør derved hovedfokuset for avhandlingens analyselinse. HR-2018-2080-A er sist i rekken av høyesterettsdommer som belyser emnet. De avvikende domsgrunnene fra tidligere praksis har nødvendiggjort et dypdykk i domsmaterialet. Visse utviklingstendenser kan også trekkes ut av Rt. 1985 s. 1011. Den er derfor også gjenstand for en nærmere analyse, da den bidrar til å klargjøre hvordan premissene i den nyeste dommen skal forstås. Denne konkrete analysen av endring i rettskildebildet danner grunnlagsmaterialet for å besvare problemstillingen og hovedvekten i avhandlingen.

¹⁵ HR-2018-2080-A (a. 49).

¹⁶ Mæhle (2004) s. 329; se Graver (2008) s. 149-178 og Askeland (2013) s. 15-25 om rettsdogmatikk.

¹⁷ Gaarder (1967) s. 262; se Kjelland (2019) s. 11 og Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 31 om rettspraksis' sentrale rolle på rettsområdet.

En mest mulig nøyaktig klarlegging av gjeldende rett forutsetter at analysen suppleres av øvrige rettskildefaktorer som belyser emnet, om enn med begrenset vekt. Lagmannsrettsdommen RG 2005 s. 583 illustrerer at det har oppstått et press i retning av utvidelse av ansvaret.¹⁸ Følgelig aktualiseres et behov for å vurdere lagmannsrettens argumentasjon nærmere. En fersk dom fra lagmannsretten, LB-2022-9721, tolker vurderingskriteriet som oppstilles i HR-2018-2080-A. Det er hensiktsmessig å rette et blikk til denne ettersom resultatet i høyesterettsavgjørelsen er nært begrunnet i sakens spesielle omstendigheter.¹⁹ Det understrekes at dommen er anket og tillatt fremmet.²⁰ Manglende rettskraft fratår tolkningsbidraget dets begrensede vekt, men i påvente av det endelige resultatet benyttes denne forsiktig. Vedtak fra Pasientskadenemnda og Erstatningsnemnda for voldsofre benyttes som illustrasjonsmaterieell fordi de bidrar til å kaste lys over retningslinjene fra domstolene. Temaet er kortfattet behandlet i rettsteorien. Morten Kjelland og Anne Marie Frøseth står bak mesteparten av behandlingen. Avhandlingen baseres derfor i en viss grad på analyser herfra.

Erstatningsvernet for avledede psykiske skader debatteres overalt, med varierende resultater.²¹ Det aktualiserer et komparativt perspektiv. Fremmed rett benyttes som inspirasjonsmaterieell for å presisere og lokalisere norsk gjeldende rett. Funksjonene forutsetter en todelt bruk; hyppig i tilknytning til den konkrete analysen og en oversiktspreget fremstilling. I hovedsak vises det til svensk og dansk rett, grunnet landenes rettslige fellestrekk med Norge. Gjeldende regler herfra fungerer som støtteargument og har derav verdimeessig relevans for kartlegging av norsk de lege lata.²² Kontinentaleuropeisk og engelsk rett er også av interesse, da de i enkelte tilfeller er mest inspirasjonstjenlige, selv om ulikheten er større. De rettslige ulikhetene fungerer på sin side som bidrag når norsk rett vurderes innenfor et større rettslandskap. Anvendelsen av utenlandsk rett, med påfølgende svært kildemateriale, har bydd på metodiske problemer. Plasshensyn og tidshensyn har medført en innsnevret og forenklet fremstilling, som bygger på primærkilder, herunder rettspraksis og faglitteratur, samt sekundærlitteratur.

¹⁸ HR-2018-2080-A (a. 48).

¹⁹ Se punkt 4.3.5 nedenfor hvor dette utdypes nærmere.

²⁰ HR-2022-2351-U.

²¹ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 426.

²² Rt. 1966 s. 163 (s. 168).

1.4 Avgrensning og videre fremstilling

Hovedproblemstillingen anviser at avhandlingen avgrenser mot situasjoner hvor skaden oppstår i kombinasjon med egen fysisk skade eller når personen har vært utsatt for fysisk fare. Videre avgrenser avhandlingen mot ordinære tredjepartstap. Typeeksempelet er at en medkontrahent taper penger som følge av at en avtale ikke kan oppfylles på grunn av skaden til kontraktsparten. Årsaken er at tredjeparten kun påføres et økonomisk tap, mens sjokkskader forutsetter at tredjeparten i tillegg påføres en personskade. Det er tale om en gruppe skader «som er satt i en erstatningsrettslig særstilling».²³ Siste nærliggende tema det avgrenses mot, er pårørendes mulighet for oppreisningserstatning. Oppreisning er erstatning for ikke-økonomisk tap, noe oppgaven forutsetter at foreligger. Temaet benyttes dog som tolkningsbidrag.

Avhandlingen er systematisert i fire hoveddeler. Det forklares fortløpende før hvert kapittel hva som er gjenstand for redegjørelse og/eller vurdering og hvorfor. Tilnærmingen synes mest hensiktsmessig av hensyn til klarhet og orden. Rettspolitiske synspunkt er fortløpende integrert i teksten, foruten et eget kapittel avslutningsvis som står på egne ben. For øvrig vises det til innholdsfortegnelsen. Avhandlingen forutsetter at de alminnelige vilkårene til ansvarsgrunnlag, tap og faktisk årsakssammenheng er oppfylt.

²³ Lødrup (2009) s. 385; Kjelland (2019) s. 282 omtaler skadetypen som «uegentlige tredjepartstap».

2 Generelle utgangspunkter

I kapitlet gis en oversiktsfremstilling av skadebegrepet og historikken. Begrepet psykisk skade har ikke et ensbetydende innhold, hvilket nødvendiggjør en nærmere forklaring. En fremstilling av tidligere avgjørelser er formålstjenlig fordi domspremissene utgjør vurderingsgrunnlaget for den senere analysen. Innbakt her ligger en vurdering av skadetypens erstatningsrettslige vern.

2.1 Skadebegrepet

Erstatning forutsetter at det økonomiske tapet utspringer av en skade påført skadelidte. For personskader fremgår det direkte av Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) § 3-1 første ledd. Bestemmelsen definerer ikke personskadebegrepet, men det er klart at fysiske og psykiske skader omfattes. Videre er det sikker rett at psykiske skader er likestilt med fysiske skader.²⁴ Tidligere ble sjokkskader ikke ansett som en integritetskrenkelse, på bakgrunn av forestillingen om at skadetypen utgjør et særegent erstatningsrettslig fenomen. Det er i dag klart at en sjokkskade er en psykisk skade.²⁵

I motsetning til fysiske skader som forklares som negative endringer i legemets anatomiske og/eller fysiologiske tilstand, er psykiske skader vanskelig å definere. Det er liten grad av faglig enighet i medisinsk teori omkring hva en psykisk lidelse faktisk er.²⁶ Fellesnevneren er at psykiske lidelser fører til dysfunksjonalitet i tankeliv og følelsesliv.²⁷ Uklarheten aktualiserer en nærmere undersøkelse av hva som kreves for å tilfredsstille begrepet i erstatningsøyemed.

Psykiske lidelser diagnostiseres med hjelp av diagnosemanualer, men verken loven eller praksis krever at det stilles en diagnose.²⁸ Etiketten på lidelsen som har oppstått er dermed irrelevant

²⁴ Rt. 1968 s. 884 (s. 890).

²⁵ Engstrøm (2020) s. 31.

²⁶ Hagen (2016) s. 13.

²⁷ Skårderud (2018) s. 37.

²⁸ LA-2021-123742: «Det er ikke nødvendig for lagmannsretten å ta stilling til hvilken psykisk lidelse A har.»

for skadebegrepet.²⁹ Den tyske juristen Christian von Bar forklarer psykisk sjokk som en plutselig og intens følelsesmessig forstyrrelse som varierer alt fra den pårørendes «loss of zest for life, hysterical reactions, neuroses, and in the worst cases even psychoses».³⁰ Isolert sett taler skadetypens element av sjokk for at lidelsen må ha oppstått som en umiddelbar reaksjon på den traumatiske hendelsen. I nyere tid har sjokkelementet derimot vært av underordnet betydning og i HR-2018-2080-A fremheves at det er dags for å forlate uttrykket «sjokkskade».³¹ Skadebegrepet omfatter både reaksjonen hos skadelidte i hendelsesøyeblikket og reaksjoner i en senere fase.³²

Sammenholdt fastslås det at det springende punktet er om det kan sannsynliggjøres en «forbigående eller varig» emosjonell uro som har medført endret funksjonsevne og redusert livskvalitet.³³ Det innebærer for det første at tidspunktet skaden materialiserer seg er uten betydning for oppfyllelse av skadevilkåret. At det blir vanskeligere å bevise årsakssammenheng jo mer tid som går, er noe annet. Hovedfokuset på funksjonsevne og livskvalitet innebærer for det andre at man ikke behøver å ha en psykisk *sykdom*. Mildere psykiske plager kan samlet være tilstrekkelige.

Til sammenligning krever tysk rett at pårørende er påført en mental sykdom, herunder alvorlige nevroser eller psykoser.³⁴ Den franske rettsordenen oppstiller på sin side ingen krav til psykisk skade og kompenserer endog vanlige sorgreaksjoner.³⁵ Følgelig må den nedre grensen trekkes mot kortvarig tristhet, oppgitthet, redsel og sinne. På denne bakgrunn kan det argumenteres for

²⁹ *Ibid*: «Uenigheten mellom de sakkyndige vedrørende PTSD eller depressiv lidelse som hoveddiagnose, er av mindre betydning for lagmannsretten vurdering.»; Kjelland (2008) s. 406.

³⁰ von Bar (2000) s. 76.

³¹ HR-2018-2080-A (a. 45).

³² Engstrøm (2020) s. 31; Kjelland (2008) s. 394.

³³ LH-2017-158896.

³⁴ von Bar (2000) s. 79 «The shock must have ‘psychopathological effects’, i.e. the symptoms of a neurosis or a psychosis.» Den veiledende saken er BGH 11.5.71 BGHZ 56. En kvinne utviklet depresjon, søvnløshet og nervøsitet etter budskapet om at hennes mann var omkommet i en trafikkulykke. Kravet ble avslått fordi lidelsene ikke var av tilstrekkelig alvorlig slag.

³⁵ *Ibid*. s. 78.

at plagene må være noenlunde betydelige. Posttraumatisk stresslidelse er en lidelse som vil være typisk for sjokkskadetilfellene.³⁶ Angstlidelsen oppstår som en reaksjon på en belastende livshendelse eller situasjon av usedvanlig truende eller katastrofal art.³⁷ Øvrige aktuelle lidelser sjokket kan resultere i er; depresjon, andre angstlidelser, søvnproblemer, dissosiative lidelser, panikklidelse, komplisert sorgreaksjon, utmattelse og nevrose.³⁸

I samsvar med Høyesteretts syn vil det i det følgende benyttes betegnelsen «psykisk skade» istedenfor «sjokkskade». Unntak gjøres ved omtale av de tidligere sakene, da de er anerkjent gjennom termen «sjokkdommene».

2.2 Historikk og erstatningsrettslig vern

Spørsmålet om erstatning for lidt tap grunnet sjokkskade var for første gang oppe til behandling i Rt. 1938 s. 626 (Sjokk I). Saken omhandlet en fire år gammel gutt som ble brakt hjem til moren sterkt skadet etter påkjørsel og som døde kort tid etter. Moren fikk et nervesjokk og ble arbeidsudyktig. Høyesterett avsto erstatningskravet hennes med den begrunnelse at «ulykkens betydning i årsaksforholdet her er så fjern og indirekte, at det ikke er naturlig å regne skaden – altså hennes arbeidsudyktighet – som forvoldt «ved bruk av motorvogn» i lovens forstand».³⁹

Tilsvarende var det ikke grunnlag for å strekke erstatningsansvaret til å omfatte den pårørende i Rt. 1966 s. 163 (Sola). Saksforholdet gjaldt en tenåring som omkom etter en trafikkulykke. Guttens mor fremmet krav om erstatning for lengre tids arbeidsudyktighet som følge av nevrose hun hadde utviklet i forbindelse med meddelelsen. Høyesterett uttalte at omstendighetene i saken ikke skilte seg ut fra det vanlige. Årsaken til ulykken var sviktende oppmerksomhet, «et forhold som ofte forekommer i trafikksaker».⁴⁰ Videre var meddelelsen gitt «på en måte som

³⁶ I RG 2005 s. 583 hadde begge foreldrene utviklet PTSD.

³⁷ Skårderud (2018) s. 312.

³⁸ Rt. 1938 s. 626 (nervesjokk); Rt. 1966 s. 163 (nevrose); Rt. 1985 s. 1011 (nervøse lidelser) og LB-2022-9721 (søvnproblematikk, dissosiering, depresjon, utmattelse, angst, komplisert sorg og panikklidelse).

³⁹ Rt. 1938 s. 626 (s. 627).

⁴⁰ Rt. 1966 s. 163 (s. 167-168).

slike budskap vanligvis blir gitt på».⁴¹ Den alvorlige og langvarige sjokkskaden var dermed uproporsjonal i forhold.

Kun unntaksvis har pårørendes krav om erstatning blitt tatt til følge. I Rt. 1960 s. 357 (Bersagel) druknet en tenåringsgutt etter at bilen han befant seg i ble rygget utfor kaien av en sterkt beruset person. Moren, som var i butikken på forvoldelsestidspunktet, utviklet en alvorlig nevrose i etterkant av hendelsen. Førstvoterende fant at gode grunner talte for å trekke grensen for de erstatningsmessige følger videre siden skadevolder hadde utvist skyld. I tillegg ble det vektlagt at hendelsen var særlig egnet til å sjokkere. Retten uttalte at det måtte være «særlig opprivende» for guttens mor som kom til kaien like etter at ulykken hadde skjedd og som allerede da forsto at sønnen befant seg i den sunkne bilen.⁴² Skaden kunne da ikke sies å være så avledet og fjern at den falt utenfor rammen for det påregnelige.

I Rt. 1985 s. 1011 (Hauketo) ble en hustru tilkjent erstatning for sin sjokkskade.⁴³ Ektemannen ble truffet i hodet av en lykt på et passerende hurtigtog. Kjeven og det venstre øyet ble knust og ganen og nesen var borte. Høyesterett mente at de snevre grensene ikke slo til i den aktuelle saken fordi hun ble øyenvitne til den alvorlige ulykken. Det «forferdelig[e]» synet som møtte henne, medførte at det var «høyst påregnelig at hun kunne bli sjokkskadet».⁴⁴

Avgjørelsene viser at erstatningskravenes utfall ble avgjort etter adekvansbetraktninger.⁴⁵ Det gir anvisning på at skadetyper etter sin art er erstatningsrettslig vernet. Norsk rett bygger på en tottrinnsvurdering, hvor det første erstatningshinderet knytter seg til spørsmålet om skaden har rammet en vernet interesse.⁴⁶ Er skadetyper erstatningsrettslig beskyttet, må det foretas en sekundær konkret vurdering av om kravene til ansvarsgrunnlag, tap og årsakssammenheng er

⁴¹ *Ibid.* (s. 168).

⁴² Rt. 1960 s. 357 (s. 359).

⁴³ Se delkapittel 4.1 for en nærmere vurdering av dommen.

⁴⁴ Rt. 1985 s. 1011 (s. 1016).

⁴⁵ Se delkapittel 3.1 nedenfor hvor adekvanskravet presenteres.

⁴⁶ Kjelland (2019) s. 15; i samme retning Mollestad (2001) s. 492.

oppfylt. At psykiske skader er likestilt med fysiske skader, forsterker presumsjonen.⁴⁷ Endelig vises det til rettsteori hvor redegjørelsen om sjokkskader er plassert under kapitteloverskriften «Adekvanskravet i enkelte typesituasjoner».⁴⁸

Selv om skadetyper på prinsipielt grunnlag er erstatningsrettslig beskyttet, illustrerer dommene at det konkrete tapet svært sjelden var erstatningskvalifiserende. Saksforholdene sammenholdt viser at det krevdes ekstraordinære omstendigheter som var særlig sjokkegnende. Videre måtte sekundærskadelidte være vitne til hendelsen eller komme til åstedet umiddelbart etter. RG 2005 s. 583 gir uttrykk for momentenes senere status som kumulative vilkår. Lagmannsretten uttalte at erstatning tilkjennes «når nær pårørende var til stede som øyenvitne da ulykken skjedde og at denne inntraff på en særlig opprivende måte».⁴⁹

Domstolens restriktive tilnærming har i flere tiår stått i en dyptgripende motstrid til en enhetlig oppfatning i rettsteorien.⁵⁰ Hagstrøm og Stenvik stilte seg generelt kritiske til berettigelsen av den trangsynte praksisen.⁵¹ Lødrup argumenterte for at det er ulogisk å sette sjokkskadene i en erstatningsrettslig særstilling, ettersom motargumentene er generelle og også omfatter tilfeller som etter sikker rett erstattes.⁵² Nygaard gikk mer detaljert til verks og tok til orde for at det ikke burde vektlegges at dødsbudskapet ble overbrakt på en så skånsom måte som mulig, fordi «traumet ligg mykje i innhaldet i budskapet, og den personlege tilknytning».⁵³ Etter forfatterens syn burde stengslene derfor ikke være strengere enn ved sjokkskade der vedkommende selv fikk primærskaden.

⁴⁷ Se fotnote 18.

⁴⁸ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 426; Kjelland (2019) s. 282 «Årsakssammenheng og erstatningsvernets grenser».

⁴⁹ RG 2005 s. 583. Dommen presenteres nærmere under delkapittel 4.2.

⁵⁰ Frøseth (2015) s. 105.

⁵¹ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 428.

⁵² Lødrup (1972) s. 134.

⁵³ Nygaard (2007) s. 378; i samme retning Kjelland (2008) s. 396 (fotnote).

3 Erstatningskravets byggesteiner

I det følgende presenteres reglene som er styrende for erstatningskravet. De blir gjennomgående nevnt i analysen, det er derfor formålstjenlig med en nærmere redegjørelse av disse.

3.1 Adekvanskravet

3.1.1 Allment

Adekvanskravet utgjør et eget, selvstendig erstatningsvilkår på linje med kravet til skade/tap, ansvarsgrunnlag og faktisk årsakssammenheng. Kravet innebærer at erstatningsansvaret kan avgrenses helt eller delvis av hensyn til skadevolders behov for beskyttelse mot usikkerhet og urimelige resultater. Det vil være økonomisk ruinerende dersom skadevolder skal holdes ansvarlig for enhver nær og fjern skadefølge. Videre vil det være urettferdig å pålegge individet ansvar for skadefølger vedkommende ikke kunne ha forutsett på forvoldelsestidspunktet.

Vilkåret ble for første gang eksplisitt formulert i Rt. 1909 s. 851 (Knallperle I). En åtte år gammel gutt ble skadet i forbindelse med lek med en knallperle som var kommet på avveie fra statsjernbanens anleggsvirksomhet. Statsjernbanen var ansvarlig på objektivt grunnlag og det ble konstatert faktisk årsakssammenheng mellom jernbanens anvendelse av sprengstoff og personskaden. Det springende punktet var «om der her foreligger, hvad man kan kalde for et retslig adækvat kausalforhold».⁵⁴ Spørsmålet ble besvart bekreftende fordi hendelsesforløpet var «en saa nærliggende og regelmæssig videre udvikling».⁵⁵

Adekvanslæren har senere blitt utpenslet som en rimelighetsvurdering med hovedvekt på hvor fjern, avledet og påregnelig skadefølgen er. I Rt. 2007 s. 172 (Schizofreni) ble innholdet i adekvanslæren formulert slik: «Sentralt i adekvansvurderingen står spørsmålet om skaden er en så upåregnelig, fjern og avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig

⁵⁴ Rt. 1909 s. 851 (s. 853).

⁵⁵ *Ibid* (s. 854).

å knytte ansvar til den».⁵⁶ Kriteriene skal vurderes i sammenheng, hvilket innebærer at lav grad av påregnelighet medfører et skjerpet krav til nærhet og vice versa. Adekvansvurderingen er en sammensatt helhetsvurdering som også avhenger av andre faktorer. I sjokkdommene har hovedvekten ligget på om den psykiske skaden har vært påregnelig og tilstrekkelig nær ansvarshendelsen. Det ligger derfor utenfor avhandlingens område å redegjøre for de øvrige avgrensingsfaktorene.

3.1.2 Påregnelighetskriteriet

Påregnelighetskriteriet betegnes som adekvansens sentrale kriterium.⁵⁷ Vurderingen knytter seg mot den konkrete ansvarshendelsen og skadens konkrete egenart.⁵⁸ Spørsmålet er ikke hva som kan bli en følge av ulykkestypen generelt. Detaljer som for eksempel at personbilen var rød, skal man likevel styre unna. Ellers ville erstatningsadgangen vært uten reelt innhold da det er umulig å forutse så konkrete forhold. Karakteristikken «påregnelig» ser ut til å henvise til en sannsynlighetsvurdering.⁵⁹ Likevel oppstilles det ingen presise krav til hvor sannsynlig den etterfølgende begivenhet må fremstå gitt det forutgående ansvarsbetingende forhold i rettspraksis. Trolig skyldes dette at det generelt er vanskelig å kvantifisere hvilken grad som skal kreves. Attpåtil kommer at kriteriet ikke er enerådende i adekvansvurderingen og at grensene kan variere med ansvarsområde og typetilfelle.⁶⁰ Vurderingen preges av frekvens. Jo mer sannsynlig det er at skaden i seg selv er egnet til å volde en skadefølge av det omfang og den art som er inntrådt, desto lettere anses adekvanskriteriet som oppfylt. At skadefølgen er uvanlig og sjelden, er derimot ikke tilstrekkelig til å fastslå at den er upåregnelig.⁶¹ Den nedre grensen trekkes mot følger det ikke kunne forutses at ansvarshendelsen på noen måte økte risikoen for.

⁵⁶ Rt. 2007 s. 172 (a. 66).

⁵⁷ Kjelland (2019) s. 273; Meyer (2021) s. 285: «At ideen om påregnelighet er sentral i den såkalte rettslige vurderingen av årsakssammenhengen, synes uansett klart.»

⁵⁸ Rt. 2007 s. 158 (a. 70).

⁵⁹ Meyer (2021) s. 281.

⁶⁰ Kjelland (2008) s. 246.

⁶¹ Rt. 2000 s. 915 (s. 925).

Utgangspunktet er hvordan skadefølgen må ha fremstått fra skadevolders ståsted på handlingstidspunktet. Tradisjonelt retter vurderingen seg mot om skaden var synbar, slik at skadevolder kunne tatt den i betraktning, eller om den har et mer tilfeldig preg. Det anlegges en objektiv målestokk, hva som vil være resultatet av vedkommende handling vurderes ut fra hva en innsiktsfull og normalt forstandig person burde ha sett.⁶² Det innebærer at skadevolder ikke kan vise til at han manglet kunnskap om risikoen. Dersom skadevolder er bedre enn normalt rustet til å forutse skaden, legges det objektive perspektivet bort. Adekvanskravets overordnede formål slår da ikke til. I tillegg tilsier rene rimelighetsbetraktninger og prevensjonshensynet at grensen for det påregnelige trekkes videre i slike tilfeller.

Adekvanslæren inneholder noe mer enn en påregnelighetsvurdering. I Schizofrenidommen uttales «[a]t skadefølgen er upåregnelig, er ikke alene tilstrekkelig til at årsakssammenhengen anses for inadekvat [...]. Spørsmålet blir også hvilken nærhet det er mellom skaden og den skadevoldende handling».⁶³ Det nødvendiggjør en redegjørelse av nærhetskriteriet.

3.1.3 Nærhetskriteriet

Nærhetskriteriet krever at skadefølgen ikke må ha et for fjernt, avledet eller indirekte forhold til den ansvarsbetingende hendelsen. Til tross for hva ordlyden antyder er skadefølgens avstand i tid og rom i utgangspunktet irrelevant. Det skyldes at det normalt kan ta lang tid fra tidspunktet for den skadefremkallende hendelsen til skaden materialiserer seg. Hovedelementet er om årsaksrekken er kontinuerlig og uforstyrret. Rt. 2001 s. 320 (Psykoinvaliditet) illustrerer at en sammenhengende årsaksrekke kan lede til erstatning, selv om tidsløpet er langt.⁶⁴ Motsatt vil flere årsaksfaktorer som kommer inn og yter årsaksbidrag til skadeutviklingen føre til at skaden anses for fjern og avledet. Et samlivsbrudd eller tap av arbeid etter ulykken kan for eksempel føre til ytterligere psykiske lidelser enn hva ansvarshendelsen skulle gi grunn til. Foruten vurderingen av supplerende etterfølgende faktorer, må det ses hen til om initialfasen og det videre skadeforløpet er karakteristisk. I Psykoinvaliditetdommen la Høyesterett indirekte vekt

⁶² Lødrup (2009) s. 374.

⁶³ Rt. 2007 s. 172 (avsnitt 68).

⁶⁴ Trafikkulykken skjedde i 1990. I 1997 var skadelidte avhengig av rullestol.

på at de første sykdomssymptomene oppstod kort tid etter ulykken – i tråd med det en kan forvente ved en trafikkskade.⁶⁵

3.2 Sårbarhetsprinsippet

Skadelidte kan ha en psykisk predisposisjon som gjør vedkommende mer utsatt for skade enn normalt. Predisposisjonen kan også innebære at skadeomfanget blir større enn ellers. Pårørende er i kraft av den emosjonelle og personlige tilknytningen til den nærstående, særlig mottakelig for alvorlige psykiske reaksjoner. Skadetypen står derav i en særstilling. Attpåtil kan personen generelt ha lav psykisk motstandsevne. I denne forlengelse oppstår problemstillingen om hvem av partene som har risikoen for den særlige sårbarheten.

Hovedregelen er at skadevolder må ta skadelidte som han er. Prinsippet er internasjonalt anerkjent, i engelsk rett omtales det som «the thin skull rule».⁶⁶ Grunnsetningen er hjemlet i en rikholdig rettspraksis og ble for første gang eksplisitt formulert i Rt. 1997 s. 1 (Rossnes).⁶⁷ Regelen innebærer at det ses bort fra skadelidtes særlige mottakelighet for skaden, hvilket medfører at skadevolder ikke kan kreve at ansvaret skal begrenses til de normale virkningene av skaden. Risikoen for skadelidtes særlige sårbarhet påhviler skadevolder. Sett fra skadelidtes side betyr prinsippet at vedkommende er erstatningsrettslig vernet på lik linje med andre.

Av den grunn forankres prinsippet i rettferdsbetraktninger og respekten for menneskers individualitet.⁶⁸ Videre forutsetter hensynet til likebehandling at særlig sårbare gis en sterk beskyttelse. Kun da kommer de på linje med de normalt motstandsdyktige. Endelig tilsier den grunnleggende menneskeretten om å ikke bli utsatt for usaklig forskjellsbehandling at retten til

⁶⁵ Kjelland (2019) s. 276.

⁶⁶ Kjelland (2008) s. 62; Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 422.

⁶⁷ Rt. 1997 s. 1 (s. 8). Selv om dommen er avsagt under dissens, var det enighet om de rettslige utgangspunktene; se også Rt. 2000 s. 620; Rt. 2003 s. 338 og Rt. 2007 s. 172.

⁶⁸ Kjelland (2008) s. 57.

erstatning ikke er forbeholdt de robuste. En praksis som ikke tar vare på de som i aller høyeste grad trenger den, rokker utvilsomt ved den alminnelige rettsfølelse.⁶⁹

Prinsippet gjelder imidlertid ikke unntaksfritt. Den predisponerende faktoren er ofte skjult, som medfører at skadefølgen ikke er synbar for skadevolder. Skadefølgen blir da mindre påregnelig, som i forlengelsen innebærer at erstatningsansvar er mindre skikket til å oppfordre skadevolder til å forebygge skader.⁷⁰ Det er da ikke rimelig å holde skadevolder ansvarlig for skaden. Sårbarhetsprinsippet setter ikke adekvanslæren ut av spill.⁷¹ Her ses et spenningsfelt mellom prevensjonshensynet på den ene siden og gjenoppbyggingshensynet på den andre.⁷²

3.3 Byggesteinene i sjokkdommene

Relasjoner er essenskraften bak alt menneskeliv. Livskvalitet avhenger i stor grad av vår følelsesmessige tilknytning til andre. I så henseende må det fremstå sannsynlig for skadevolder at primærskadelidtes pårørende blir psykisk berørt av en skade på vedkommende. Hendelsen skjer ikke utelukkende overfor den direkte rammede. Selv om påregnelighetsvurderingen skal være saksorientert, er en viss abstrahering nødvendig. Det følger av påregnelighetskriteriets natur, siden den etterspør om skadefølgen er karakteristisk.⁷³ Sammenholdes at det typiske i en viss grad har betydning for grensedragningen med relasjonssynspunktene ovenfor, innebærer det at skadetyper i nokså vid utstrekning burde oppfylle adekvanskravet.

Ses det mer konkret på foreldre-barn relasjonen som var aktuell i sjokkdommene, nevnes det først og fremst at det er naturstridig at barn dør.⁷⁴ Det rokker ved foreldrenes fundamentale forventninger til livet, fordi livets gang tilsier at foreldre ikke overlever sine barn. Spesialist i klinisk psykologi, Marianne Straume, fremhever overfor Barnekreftforeningen at foreldre har

⁶⁹ Rt. 1937 s. 568 (s. 571): «[...] å legge vekten på sykdommen, på den predisponerende årsak vilde ikke være naturlig og riktig»; Kjelland (2008) s. 57.

⁷⁰ Kjelland (2019) s. 248.

⁷¹ Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 454.

⁷² Kjelland (2008) s. 239.

⁷³ *Ibid.* s. 236.

⁷⁴ Landsforeningen uventet barnedød (2009) s. 7.

en enorm sterk iboende drivkraft om å beskytte barnet mot alt ondt.⁷⁵ Dersom barnet dør, kan foreldre føle på skyldfølelse over å ha sviktet som barnets beskytter. Foreldre ser for seg hvordan barnet vil være der og påvirke dem for resten livet. Barnet er slik sett dypt knyttet til foreldrenes identitet og opplevelse av meningsfullhet.⁷⁶ Etter dette er det høyst påregnelig at foreldre utvikler psykiske lidelser i forbindelse med barnets bortgang. Det er derfor grunnlag for å rette et kritisk blikk til sjokkdommene, som gir anvisning på det motsatte.⁷⁷

Det er også grunn til å kritisere Høyesteretts anvendelse av nærhetskriteriet. Førstvoterende i Soladommen uttalte at forholdene unntaksvis kunne ligge slik an at en skade av en så «indirekte og avledet natur kunne bli gjenstand for erstatning».⁷⁸ Domstolen synes å legge vesentlig vekt på at skadetyper etter sin art har en perifer sammenheng med ansvarshendelsen, uten å foreta en nærmere vurdering av årsaksrekken i det aktuelle tilfellet. Formuleringen bærer preg av en forutinntatt holdning. Sammenholdt med betraktningene over, synes Høyesterett å ha anlagt en forhøyet adekvanslære for skadetyper. Muligens skyldes den intensiverte adekvansvurderingen at det fundamentalt sett er tale om en viss form for tredjepartstap.⁷⁹

For sårbarhetsprinsippets vedkommende er det kritikkverdige at foreldrenes psykiske styrke ble anvendt som et sentralt moment mot erstatning. I Sjokk I dommen uttalte Høyesterett at det er «hennes på forhånd tilstedeværende sykelige tilstand som har vært avgjørende for at den voldsomme sjelelige rystelse som ulykken utsatte henne for, fikk så vidt store og varige følger for hennes arbeidsdyktighet».⁸⁰ I Soladommen ble morens alvorlige og langvarige reaksjon på den normale meddelelsen av dødsbudskapet ansett som en følge av ulykken som ikke burde overføres på skadevolderen. Det synes å ha bli stilt en form for normalkrav til psykisk helse,

⁷⁵ Barnekreftforeningen (2019) tredje avsnitt.

⁷⁶ Landsforeningen uventet barnedød (2009) s. 6; WHO ICD-11 6B42: «feeling one has lost a part of one's self [...] the feeling that life is meaningless».

⁷⁷ I samme retning Hagstrøm (1987) s. 627.

⁷⁸ Rt. 1966 s. 163 (s. 167).

⁷⁹ Den konsekvente oppfatningen er at det skal mye til for at tredjemannstap har erstatningsrettslig vern jf. Rt. 2005 s. 65 (a. 49). Dette springer ut av hovedregelen om at kun primærskadelidte har krav på erstatning.

⁸⁰ Rt. 1938 s. 626 (s. 627).

slik at kun den robuste har vern.⁸¹ Det strider mot prinsippets legislative hensyn. Skal det unntaksvis fravikes, kreves det en sårbarhet av mye større omfang. Manglende anerkjennelse av skadelidtes mottakelighet kan forklares med at Rossnesdommen ble avsagt omtrent seksti og tretti år etter sjokkdommene. På den annen side ble prinsippet anvendt i lang tid før det ble betegnet som en erstatningsrettslig hovedregel. I Rt. 1937 s. 568 uttalte retten at «Såvidt skjønnes kan Omlands sykelige tilstand ikke få betydning for erstatningsplikten».⁸² Dommen gir etter Kjellands syn «en nokså klar angivelse av at skadevolder i utgangspunktet har sårbarhetsrisikoen, og gir skadelidte et sterkt sårbarhetsvern».⁸³ Forklaringen ligger nok heller i manglende forståelse og anerkjennelse av psykiske lidelser.⁸⁴

⁸¹ Nygaard (2007) s. 378; Kjelland (2008) s. 396.

⁸² Rt. 1937 s. 568 (s. 570); se også Rt. 1933 s. 931.

⁸³ Kjelland (2008) s. 69.

⁸⁴ I Rt. 1937 s. 568 led skadelidte av en fysisk skade (sykdom i ryggraden).

4 Endring i rettstilstanden

I kapitlet presenteres og drøftes relevante avgjørelser som bidrar til klargjøring av rettstilstanden. Siktemålet er å identifisere og trekke ut momenter som samlet utgjør rammen for erstatningsvernet.

4.1 Rt. 1985 s. 1011 (Hauketo)

En viss styrking av erstatningsvernet skimtes allerede i den yngste av sjokkdommene. Lødrup hevder at «sjokkskadene nå i utgangspunktet må vurderes som prinsipielt likeverdige med fysiske og andre psykiske skader».⁸⁵ De foregående sakene omhandlet situasjoner hvor en mor hadde utviklet psykiske lidelser som følge av tap av barnet sitt. Denne avgjørelsen omhandlet på sin side to ektefeller. Etter barnevernretten skal det sterke grunner til før relasjonen mellom foreldre og barn bortfaller helt. Det tas sikte på å opprettholde og reetablere et eventuelt opphør gjennom en rekke tiltak. Ekteskap er derimot enklere å løsrive seg fra, hvilket kan tale for at relasjonen er svakere. På den annen side er det tale om en sterk tilknytning på det personlige og emosjonelle plan. At partene frivillig velger hverandre kan kanskje tas til inntekt for at koblingen er enda sterkere.

Uavhengig av hvilket standpunkt man innehar til styrken av ektefellerrelasjonen, er det av vesentlig betydning at ektefellen overlevde. Dette står i kontrast til de foregående dommene. Høyesterett var riktignok tvilsomme til om erstatning kunne tilkjennes. Tvilen knyttet seg imidlertid ikke til utfallet av ulykken, men hvorvidt det faktum at konen vitnet ulykken medførte at de snevre rammene måtte fravikes. Den manglende påpekningen og vurderingen av forskjellene kan tas til inntekt for at Høyesterett anså momentet som irrelevant. Resultatet innebar med det et avvik fra typetilfellet og følgelig en utvidelse av vernet. Rettferdighetssynspunkt taler for at standpunktet er gunstig. Det traumatiske aspektet er like sterkt til stede. De etterfølgende minuttene bærer preg av usikkerhet, fortvilelse og håp. Disse følelsene er også i virke når det er tale om en dødsulykke.

⁸⁵ Lødrup (2009) s. 386.

En ytterligere utvidelse ligger i det objektive ansvarsgrunnlaget. Objektivt ansvar innebærer at ansvarssubjektet pålegges erstatningsplikt uten at personen kan bebreides. I Bersageldommen, hvor erstatningsspørsmålet bygget på skyldansvar, ga Høyesterett indirekte uttrykk for at adekvansgrensen burde trekkes snevrere når ansvarsgrunnlaget er objektivt.⁸⁶ Med denne uttalelsen i bakhånd, sammenholdt med at skadetypen i seg selv tilsa en begrensning av rekkevidden, skulle man trodd at erstatning for tap grunnet psykisk skade på objektivt grunnlag var avskåret. Soladommen fungerte også som et sterkt prejudikat for at skyld var en avgjørende og nødvendig betingelse for erstatningsansvar. I Hauketodommen ble derimot erstatning tilkjent, til tross for at ingen ansatt i dagjeldende NSB kunne klandres. Retten fant at manglene ved passeringen av hurtigtoget i hvert fall til sammen representerte «en så fremtredende fare for selv aktsomme trafikkerende» at togselskapet måtte være erstatningspliktig.⁸⁷ Ansvarsutvidelsen bygget på at skadeutslaget fremsto som svært uproporsjonalt og urimelig i forhold til hva som var vanlige forventninger til skaderisikoens karakter ved virksomheten.⁸⁸

4.2 RG 2005 s. 583 (Beltebil)

Likeså kan man i Beltebildommen se utsikter til en justering av rettstilstanden. Dommen fikk ubetinget støtte fra teoretisk hold.⁸⁹ Et foreldrepar reiste krav om erstatning for psykisk skadefølge etter at sønnen omkom under en øvelse i forsvaret. Beltevognen kom utilsiktet ut på et islagt myrvann og sank. Gutten, som satt i bakvognen, kom seg ikke ut i tide og druknet. Lagmannsretten startet med å konkretisere de kumulative vilkårene til nærhet og ekstraordinære omstendigheter. Setningen «[m]otsatt tilkjennes ikke erstatning når den pårørende har fått dødsbudskapet overbrakt på en vanlig og skånsom måte» må kunne forstås slik at dommeren var seg bevisst på utgangspunktet for den videre drøftelsen.⁹⁰

⁸⁶ Rt. 1960 s. 357 (s. 359).

⁸⁷ Rt. 1985 s. 1011 (s. 1016).

⁸⁸ Frøseth (2015) s. 139.

⁸⁹ Nygaard (2007) s. 379; Kjelland (2008) s. 274.

⁹⁰ RG 2005 s. 583.

Skadesituasjonen var særlig egnet til å sjokkere «og som sådan en opprivende opplevelse».⁹¹ Foreldrene var derimot ikke til stede da ulykken skjedde og fikk dødsbudskapet overlevert i samsvar med vanlig fremgangsmåte. I lys av den etablerte rettstilstanden skulle således kravene blitt avslått. I stedet tok retten kravene til følge, blant annet fordi foreldrene først fikk kjennskap til ulykken via nyhetene og den lange ventetiden de da var prisgitt. Videre ble det vektlagt at foreldrene kunne klassifiseres som «nesten»-vitner fordi de besøkte ulykkesstedet i ettertid. Med opplysningene om hva som hadde forvoldt sønnens død, det visuelle inntrykket av sønnens lik og den reelle opplevelsen av myr- og diesellukt «levde foreldrene seg inn i den dramatiske ulykken, som om de var til stede».⁹² Retten kan etter dette synes å ha banet vei for en relativisering av vilkårene. At hendelsen i seg selv var så gruoppvekkende og sjokkegnende, åpnet for at kravet til øyeblikkelig nærhet kunne lempes.

Det understrekes imidlertid at skyldgraden samt ansvarsgrunnlaget hadde betydning for påregnelighetsvurderingen. Brudd på sikkerhetsregler kulminerte i en uaktsom opptreden fra Forsvaret. Med offentlige institusjoner kommer også etablerte forventninger om profesjonell sikkerhet.⁹³ Videre skjedde ulykken under utførelsen av pliktig militærtjeneste. Verken skadelidte selv eller foreldrene hadde mulighet til å velge bort eksponeringen. I et tilfelle hvor tvangselementet er selve årsaken til primærskadelidtes eksponering for risikokilden, vil det være en kjensgjerning at manglende erstatningsansvar vil virke støtende på rettsfølelsen. Tvangselementet utgjør et rettspolitisk sterkere grunnlag for ansvar enn tillitselementet.⁹⁴ I det sistnevnte vil det nemlig foreligge en viss aksept av risiko. Det kan dermed tenkes at resultatet var underforstått. Men dommerens utvidende blikk til de øvrige momentene må, i lys av den utvetydige redegjørelsen av de kumulative kriteriene, anses som et bevisst valg og i denne forlengelse som en bevisst kursendring.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Frøseth (2015) s. 138.

4.3 HR-2018-2080-A (Ullevål)

4.3.1 Fremstilling av saksforholdet

Tretti år etter Hauketoddommen ble spørsmålet behandlet på nytt av Høyesterett i dommen inntatt i HR-2018-2080-A (Ullevål). Saken gjaldt retten til erstatning for økonomisk tap på grunn av psykisk skade som en mor ble påført da hennes sønn døde etter behandlingssvikt under sykehusopphold. Partene var enige om at det forelå ansvarsgrunnlag etter Lov 15. juni nr. 134 om erstatning ved pasientskader mv. (pasientskadeloven) samt at det var faktisk årsaks-sammenheng mellom svikten i helsehjelpen og morens psykiske skade. Høyesterett skulle dermed ta stilling til de rettslige grensene, herunder om skaden var for upåregnelig og fjern at den falt utenfor statens erstatningsansvar etter loven.

En enstemmig Høyesterett kom frem til at moren hadde rett til erstatning for de psykiske plagene hun hadde utviklet i ettertid. Etter å ha gått utførlig gjennom rettsstilstanden, tar førstvoterende et uttrykkelig skritt i motsatt retning. Domstolen uttaler at det ikke lenger bør stilles krav om at skadesituasjonen var helt ekstraordinær eller særlig gruoppvekkende.⁹⁵ Ifølge Høyesterett bør grensene «være en del romsligere» og bygge på en konkret vurdering av hvorvidt de aktuelle forholdene representerer en «særlig belastning», utover selve tapet av eller skaden på den nærstående.⁹⁶ I vurderingen ser Høyesterett hen til at sønnens sykdomsforløp var avklart og at sykehuset hadde forsikret moren at han ville bli frisk etter behandling. Videre blir det vektlagt at moren selv fant sønnen livløs og tilkalte helsepersonellet. Deretter ble hun vitne til et dramatisk gjenopplivningsforsøk på nærmere 45 minutter og at helsepersonellet til slutt konkluderte med at sønnen var død. Etter rettens syn utgjorde disse omstendighetene utvilsomt en særlig belastning for henne.

4.3.2 Allmenn analyse

Kursjusteringen begrunnes i særlig to forhold. For det første vises det til kompetanseutviklingen av psykologiske skademekanismer, årsaksforhold og komplekse sorgreaksjoner. Den økte kunnskapen innebærer at man «i større grad enn før vil kunne anse psykiske skader når noen

⁹⁵ HR-2018-2080-A (a. 48).

⁹⁶ *Ibid.* (a. 48 og 49).

mister et barn som påregnelige [...] også der selve skadesituasjonen er mindre ekstraordinær».⁹⁷ På denne måten normaliserer førstvoterende psykisk skade, noe som kan tolkes slik at denne type reaksjoner ikke burde betraktes som så atypiske som tidligere.⁹⁸ Dette underbygges ytterligere ved at førstvoterende tar uttrykkelig avstand fra sjokkskadebegrepet. For det andre hjemler Høyesterett oppmykningen i at den restriktive praksis står «i et vanskelig forhold til det ellers grunnleggende erstatningsrettslige prinsippet om at den ansvarlige må ta skadelidte som han eller hun er».⁹⁹

Samtidig utviser Høyesterett en viss tilbakeholdenhet gjennom uttalelsen om at det fortsatt gjør seg gjeldende spesielle avgrensningshensyn.¹⁰⁰ Reservasjonen begrunnes i den langvarige og festnede rettsoppfatningen, som ulike offentlige erstatningsordninger bygger på.¹⁰¹ Høyesterett gir uttrykk for at vedtakelsen av ordningene har forutsatt en slik restriksjon og at en større omlegging av praksis vil rokke ved ordningenes grunnlag. Det er grunn til å stille seg noe kritisk til argumentet. Høyesterett er bevilget myndighet som rettsutvikler og rettsavklarer.¹⁰² Når det vises til at erstatningsrettens bakgrunnsrett gir bindinger for takten på rettsutviklingen, bryter det med Høyesteretts primærfunksjon og regeldannelse i norsk rett mer generelt. «Resultatet er at vedtakelsen av spesiell erstatningsrett får innflytelse på utviklingen av den alminnelige erstatningsretten.»¹⁰³ Høyesterett synes også å glemme at et unisont fagmiljø har kritisert den restriktive holdningen og argumentert for en oppmykning. I den forbindelse har ingen forfattere vist tilbakeholdenhet av hensyn til de offentlige erstatningsordningene.

Stortinget er imidlertid prisgitt den lovgivende myndighet. Skal lovregulerte ordninger endres, må det skje gjennom en lovendring fra den statsmakt som er tildelt myndigheten. Dette fremgår av det politiske prinsippet om maktfordeling, som forutsetter at de tre statsmaktene skal være

⁹⁷ *Ibid.* (a. 42).

⁹⁸ Meyer (2021) s. 301.

⁹⁹ HR-2018-2080-A (a. 43).

¹⁰⁰ *Ibid.* (a. 47).

¹⁰¹ *Ibid.* Det siktes til voldserstatningsordningen og pasientskadeserstatningsordningen.

¹⁰² Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven) § 88.

¹⁰³ Frøseth (2018) s. 217.

separate og ikke gripe inn i hverandres arbeid. Det er derfor «god grunn for Høyesterett å være noe tilbakeholden».¹⁰⁴

4.3.3 Personkrets

Høyesterett argumenterer for at det er god grunn til å trekke nokså snevre rammer for hvem som er erstatningsberettiget. Utgangspunktet er at vedkommende må høre til den «indre kjerne» av pårørende.¹⁰⁵ Det er klart at uttalelsen medfører en del begrensninger for hvem som kan være berettiget, men grensdragningen er likevel ikke helt tydelig. Spørsmålet i det følgende er hva som menes med den «indre kjerne» av pårørende.

En naturlig språklig forståelse taler for at Høyesterett sikter til pårørende som står direkte skadelidte særlig nær, typisk medlemmer av kjernefamilien. Synspunktet underbygges ved at Høyesterett gir uttrykk for at situasjonen som i sterkest grad peker seg ut er tilfeller der foreldre mister barnet sitt som følge av en erstatningsbetingende handling eller der barnet på denne måten blir alvorlig skadet.¹⁰⁶ Årsaken er den helt spesielt nære personlige og følelsesmessige bindingen som en forelder har til sitt barn. Basert på uttalelsen må kriteriet være oppfylt uavhengig av barnets alder og bosituasjon, samt når situasjonen er snudd, herunder hvor et barn utvikler psykiske lidelser som følge av at foreldrene er skadet. Det er ingen grunn til å hevde at den personlige og emosjonelle bindingen reduseres jo eldre barnet blir eller når kravet kommer fra barnet. Sistnevnte oppfatning samsvarer med østerriksk rett. I 2003 tilkjente Oberster Gerichtshof erstatning til en tenåringsjente som hadde utviklet alvorlig anoreksi og depresjon etter at foreldrene var blitt alvorlig skadet i en bilulykke og lå på sykehus i flere måneder.¹⁰⁷

Tilnærmingen innebærer videre at søsken omfattes. Hva dette angår er det interessant å rette blikket mot voldserstatningsordningen, som åpner for at barn som har opplevd vold mot en

¹⁰⁴ Hagland (2019) s. 12.

¹⁰⁵ HR-2018-2080-A (a. 47).

¹⁰⁶ *Ibid.* (a. 48).

¹⁰⁷ OGH 12.6.2003 JB1 2004, 111.

nærstående kan gis rett til erstatning.¹⁰⁸ I forarbeidene til den gamle loven fremgår det at begrepet sikter til barnets omsorgsperson og søsken.¹⁰⁹ I mangel av en annen avklaring i forarbeidene til den nye loven, må det legges til grunn at meningsinnholdet er det samme. Hensynet til koherens i regelverket taler for at en slik forståelse av personkretsen er formålstjenlig. Det er dessuten prinsipielt vanskelig å se rimeligheten i at foreldre og søsken som på likt grunnlag bevitner at sin sønn og bror blir påkjørt og drept, skal behandles forskjellig.

I svensk rett har Högsta Domstolen tilkjent erstatning til hele kjernefamilien.¹¹⁰ Saken gjaldt en elleve år gammel gutt som ble påkjørt av en ruspåvirket fører. Han døde senere av skadene på sykehuset. Guttens lillesøster bevitnet drapet omtrent fem meter unna og foreldrene kom til ulykkesstedet like etterpå. Det springende punktet var hvorvidt erstatning kunne tilkjennes når skadevolder hadde utvist grov uaktsomhet. Hvorvidt søsteren var erstatningsberettiget, ble ikke problematisert. Likeså ble primærskadelidtes søster tilkjent erstatning i NJA 1993 s. 41 I.

Resultatene kan dog forklares med at søstrene bodde sammen med den direkte skadelidte.¹¹¹ Kompensasjon til voksne søsken forutsetter at spesielle omstendigheter foreligger.¹¹² Det kan spørres om sontringen er berettiget. Flodbølgeargumentet taler for at søsken generelt unntas fra personkretsen. Erfaringsmessig styrkes tilknytningen mellom søsken etter hvert som de blir eldre. Regelen skaper endelig unødvendige bevisspørsmål. Det er mer naturlig at en eventuell grense trekkes for stesøsken. Dansk rett tar sikte på å gi erstatning til «nære slægtninge» til den tilskadekomne.¹¹³

¹⁰⁸ Lov 17. juni 2022 nr. 57 om erstatning fra staten til voldsutsatte (voldserstatningsloven) § 15.

¹⁰⁹ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) s. 39.

¹¹⁰ NJA 1996 s. 377.

¹¹¹ Hellner og Radetzki (2021) s. 375 «I första hand avses medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap.»

¹¹² I NJA 2000 s. 521 bodde søsknene nær hverandre, de så hverandre daglig på jobb og tilbrakte mye av fritiden i lag. Omstendighetene tilsa derfor erstatning. Se NJA 2006 s. 181 for motsatt resultat. Brødrenes tilknytning avvek ikke fra det normale.

¹¹³ von Eyben og Isager (2019) s. 345.

Formuleringen «i sterke grad» kan forstås som et forbehold om at fjernere familierelasjoner også aksepteres, dersom den personlige og emosjonelle koblingen er noenlunde tilsvarende sterk som båndet mellom barn og foreldre. Dette har gode grunner for seg fordi det er ikke holdbart å trekke motsatt slutning om at tilknytningen til øvrige slektninger automatisk er svakere. Erfaring viser at man kan ha en tilsvarende, om ikke sterkere, relasjon til ens tante, fetter eller mormor. Om disse utestenges fra den erstatningsberettigede sirkel på bakgrunn av et snevert biologisk synspunkt, er det tenkelig at det hadde krenket rettferdighetsfølelsen og rimelighetsfølelsen. Forståelsen har støtte i litteraturen.¹¹⁴

Spørsmålet kom på spissen i HR-2017-352-A (Utøya). Saken omhandlet tre deltakere på AUFs sommerleir som befant seg på landsiden mens terrorhandlingene pågikk. En av søkerne hadde et søskenbarn som befant seg på øya og levde i en kort tidsperiode i frykt og uvisshet om hun fortsatt var i live. Personen fremmet derfor krav om erstatning for å ha «opplevd vold mot nærstående» etter Lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling § 1 første ledd annet punktum.¹¹⁵ Ettersom begrepet retter seg mot barnets omsorgspersoner og søsken, ble kravet avslått. Samtidig uttalte Høyesterett at «[e]n særlig nær tilknytning mellom dem kan imidlertid føre til at løsningen i konkrete tilfelle blir en annen.»¹¹⁶ Særlig etter oppmykningen i Ullevåldommen er utsagnet ytterligere aktualisert.

På den annen side kan en for vid personkrets føre til en flodbølge av erstatningskrav, som vil være tidkrevende og ressurslitende. Hensynet til prosessøkonomi og effektiv saksbehandling taler mot å utvide personkretsen ytterligere. Likeså taler forutberegnelighetshensyn for at personkretsen er sammenfallende med den som oppstilles for oppreisning. Det er lettere for den alminnelige borger å gjøre seg kjent med loven enn rettspraksis. I så fall holdes også søsken utenfor. Momentet mister imidlertid vekt fordi oppreisningsinstituttet hviler på spesialhensyn.

¹¹⁴ Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 470: «Forholdet mellom foreldre og barn er et typeeksempel på nær personlig og følelsesmessig binding, men personkretsen er potensielt videre».

¹¹⁵ Endret ved ny voldserstatningslov § 15.

¹¹⁶ HR-2017-352-A (a. 34).

Foruten slektskap kan visse sosiale relasjoner være kompensasjonsberettiget. Hauketoddommen er et klart prejudikat for at ektefeller omfattes av personkretsen. Forlovede omfattes trolig også fordi det kun er et tidsspørsmål før ekteskap er inngått. Siden samboere lever i et ekteskapslignende forhold, taler mye for at disse også omfattes. For kjæresters vedkommende er det knyttet mer usikkerhet. Relasjonen er ikke like forpliktende. Det vises til at de øvrige relasjonene gir arverettigheter, sammenblander eiendeler, og at brudd utløser kompliserte delingsprosesser. Disse følgene medfører implisitt at man ikke går til disse stegene uten nøye overveielser. Kjæresterelasjonen utløser på sin side ikke slike konsekvenser. At man har innledet et fast forhold fremstår derfor som en for svak grunn til å tilkjenne erstatning.¹¹⁷ Unntak kan tenkes hvor det foreligger ekstraordinære omstendigheter.¹¹⁸ Vennskap er en annen relevant sosial relasjon. Erstatningsnemnda for voldsofres vedtak inntatt i ENV-2019-1404 viser at nære venner kan være erstatningsberettiget.¹¹⁹ Dette er naturlig all den tid venner kan stå hverandre særlig nær, ofte på linje med søsken. Regelen innebærer derimot en uheldig, skjønsmessig grensedracting med påfølgende vanskelige bevisvurderinger.

Etter dette slås det fast at kjernefamilien omfattes av den indre kjerne av pårørende. Det følger av en intuitiv forståelse av uttrykket, rettferdighetsbetraktninger samt harmoniseringshensyn. Likeså trekker ønsket om å oppnå materiell, nordisk rettsenhet. Hensynet til befolkningens tillit til rettsapparatet taler for at øvrig slekt og sosiale relasjoner utenom ektefeller og lignende ikke avskjæres på prinsipielt grunnlag.

4.3.4 Særlig belastning

Høyesterett tar et tilsynelatende stort materielt sprang gjennom uttalelsen om at det ikke lenger bør stilles krav om at skadesituasjonen var helt ekstraordinær eller særlig gruoppvekkende.¹²⁰ Erstatningsvernets grenser «bør være en del romsligere».¹²¹ Det avgjørende kriteriet må heller knytte seg til hvorvidt skadesituasjonen eller omstendighetene rundt den i seg selv representerer

¹¹⁷ I samme retning for svensk rett Flodin (2008) s. 544.

¹¹⁸ INJA 2005 s. 237 i Sverige ble kjæresten tilkjent erstatning fordi hun hadde barn med primærskadelidte.

¹¹⁹ Se delavsnitt «Vurderingsmomentene i samspill» hvor vedtaket redegjøres nærmere.

¹²⁰ Frøseth (2018) s. 217.

¹²¹ HR-2018-2080-A (a. 48).

en «særlig belastning» utover selve tapet av, eller skaden på, den nærstående.¹²² Høyesterett nedtoner med dette vekten av selve skadesituasjonen.¹²³ Avgrensningen synes å begrunnes i hensynet til rettsapparatets kapasitet. Den nære personlige og følelsesmessige bindingen fører til at det alltid vil være en tung psykisk belastning for pårørende når en nærstående dør eller blir hardt skadet. For å begrense en overflod av søksmål og ressursmangel må ansvaret holdes innenfor visse grenser.

I motsetning til tre av sjokkdommene som brukte morens sårbare psyke som motargument, påpeker førstvoterende at vurderingen må knyttes til den konkrete skadelidtes forutsetninger, «enten vedkommende er alminnelig robust eller mer enn vanlig sårbar».¹²⁴ Med et slikt utgangspunkt får særlig sårbarhet på dette området en styrket posisjon. Hensynene til likhet og respekt for menneskers individualitet er i større grad ivarett gjennom rettstilstanden. Ved å bringe utgangspunktet for vurderingen i overensstemmelse med den øvrige erstatningsretten, oppnås også en enklere regelstruktur.¹²⁵

Kvalifikasjonskravet «særlig belastning» er skjønnsbetont. Dets meningsinnhold forutsetter en helhetsvurdering med henblikk til flere momenter. Med unntak av uttalelsen om at nærheten mellom den psykiske skaden og den skadegjørende begivenhet vil være et moment i denne vurderingen, gis det ingen retningslinjer. Trolig må skillet trekkes nedad mot de helt ordinære og udramatiske tilfellene. Samtidig vil begivenheter som tilfredsstillende det gamle vilkåret ligge klart innenfor. I det følgende vurderes mulige vurderingskriterier i helhetsvurderingen i lys av Ullevåldommen, samt eldre praksis.

Tilleggsbelastning

Først og fremst kan det stilles spørsmål om det er tilstrekkelig at det de facto foreligger en tilleggsbelastning eller om tilleggsbelastningen må ha særskilt egenverdi. For eksempel vil klanderverdig behandlingssvikt ved pasientskader utgjøre en tilleggsbelastning for den

¹²² *Ibid.* (a. 49).

¹²³ Frøseth (2018) s. 217.

¹²⁴ HR-2018-2080-A (a. 49).

¹²⁵ Kjelland (2019) s. 289.

pårørende. Spørsmålet er om påkjenningen er tilstrekkelig til å fastslå at vedkommende har blitt påført en «særlig belastning» i kraft av å være en ren tilleggsbelastning, eller om denne må ha noe særskilt ved seg.

Høyesteretts formulering av vurderingstemaet, herunder at forhold ved skadesituasjonen eller omstendighetene rundt «i seg selv» må representere en særlig belastning, taler for sistnevnte forståelse. Dommen inntatt i LB-2022-9721 gir et visst tolkningsbidrag. Saken gjaldt krav om erstatning for økonomisk tap ved psykisk skade som en far ble påført som følge av at hans datter tok selvmord etter behandlingssvikt i helsevesenet. Lagmannsretten la til grunn at «ikke enhver tilleggsbelastning oppfyller dette rettslige kravet, men at det på den annen side heller ikke gjelder en høy terskel med et krav om at det skal mye til».¹²⁶

Etter lagmannsrettens syn utgjorde det en tilleggsbelastning for faren at datteren mistet livet i selvmord, at hun døde under en permisjon uten tilsyn og lengden på behandlingssvikten.¹²⁷ Hva gjaldt den konkrete subsumsjonen, delte lagmannsretten seg i et flertall og mindretall. Mindretallet på én dommer fant at disse faktorene verken alene eller samlet medførte en særlig belastning for faren. Flertallet på to dommere fant på sin side at «selvmordet sammenholdt med det at C tok livet sitt under en permisjon uten tilsyn, og den langvarige behandlingssvikten, representerer en særlig belastning for A».¹²⁸

Dommen kan gi anvisning på at Ullevåldommen skal forstås dithen at det ikke er tilstrekkelig at det rent faktisk eksisterer en tilleggsbelastning. Tilsvarende er ikke antallet påkjenninger avgjørende. Innfrielse av kvalifikasjonskravet øker ikke progressivt med antall byrder. Det avgjørende er tilleggsbelastning(e)s karakter. Selvmordet hadde et overraskelsesmoment utenom det vanlige, fordi faren trodde hun var trygg på institusjonen. Videre ble permisjonen

¹²⁶ LB-2022-9721.

¹²⁷ Datteren hadde helt siden hun var 14 år fått oppfølging for selvmordstanker og tidvis høy selvmordsfare. Hun døde i en alder av 20. Sakkyndige mente at det var sterk sannsynlighetsovervekt for at riktig diagnose og påfølgende behandling ville ha ført til et vesentlig bedre liv for datteren allerede i 15-17 års alder og sannsynligvis et annet utfall.

¹²⁸ LB-2022-9721.

ansett uforsvarlig å gi fordi selvmordsrisikoen var kjent og fremtredende. Faren var heller ikke informert om permisjonen før han fikk vite om dødsfallet. Som nevnt innledningsvis er dommen anket. Men i påvente av høyesterettsavgjørelsen og mangel på øvrig supplerende rettskildetilfang, legges lagmannsrettens forståelse til grunn.

Forhold ved primærskaden

Dødsfall i seg selv utgjør ikke en særlig belastning. Det følger av kvalifikasjonskravet alene. Omstendighetene rundt dødsfallet kan på sin side være ekstra byrdefullt for de rundt. Dersom primærskadelidte lenge svever mellom liv og død, men til slutt frafaller, kan den ekstra ventetiden pårørende blir prisgitt utgjøre en ekstra påkjenning. Det ligger nemlig et snev av håp i situasjonen. Det er også mentalt slitsomt å vente på avklaring. Om den direkte skadelidte har tatt sitt eget liv, kan selvmordet medføre påkjenninger i form av skyldfølelse hos den pårørende. I lys av ovenfornevnte dom er selvmord i seg selv ikke tilstrekkelig til å oppfylle det rettslige kravet, men sammenholdt med andre tilleggspåkjenninger kan resultatet bli annerledes.

Hauketoddommen er et klart prejudikat på at erstatning ikke er avskåret når primærskadelidte overlever. Synspunktet støttes i Ullevåldommen der forutsetningen er at nærstående blir «hardt skadet».¹²⁹ Hvilken alvorlighetsgrad som kreves for å tilfredsstille kravet sier retten ingenting om. Sammenholdt med Hauketoddommen kan det trekkes en slutning om at kriteriet sikter til meget alvorlige, livstruende skader. Da kan ventetiden likeså utgjøre en tilleggsbelastning. At det eksisterer en reell sjanse for å miste en kjær nærstående utgjør i seg selv en belastende livshendelse, uavhengig av utfall. Å ta beslutning om å avslutte livsstøtte når overlevelse ikke fører til livskvalitet, kan også være en tilleggsbelastning i denne forbindelse. Ingen ønsker at livet til en som står vedkommende særlig nær skal avsluttes. Beslutningen blir da en ekstra tung påkjenning den pårørende må leve med.

¹²⁹ HR-2018-2080-A (a. 49).

Tilknytning til hendelsen

Høyesterett nevner at «[n]ærheten mellom den psykiske skaden hos forelderen og den skadegjørende handlingen eller begivenheten vil være et moment» i skjønnsvurderingen.¹³⁰ Høyesterett oppstiller med dette en retningslinje om at nærhet til den erstatningsbetingende hendelsen i tid og rom kan utgjøre en særlig belastning for tredjeparten. Det sentrale er den opplevelsesmessige nærhet til ansvarshendelsen, herunder et krav om oppfattelse av hendelsens karakter.¹³¹ Momentet er relevant fordi begivenhetens skadeevne vokser progressivt med graden av involvering. Jo mer kvalifisert involvering, desto kraftigere påvirkning får skadehendelsen på den pårørende.

Steds- og tidsmessig nærhet til ansvarshendelsen skal ikke forstås slik at sekundærskadelidte må befinne seg på samme sted til nøyaktig samme tid. Hvor grensen nærmere bestemt skal trekkes, er på den annen side uklart. Typetilfellet er når den psykiske skaden har oppstått i forbindelse med at skadelidte har bevitnet den ansvarsutløsende handlingen. Det er en kjensgjerning at overrumpling av flere sterke stressorer har skadepotensial til å forårsake posttraumatiske lidelser.¹³² Momentet taler da tungt for å tilkjenne erstatning. Ullevåldommen er illustrerende. Guttens mor befant seg i nærheten av sønnen til enhver tid. Hun var med i ambulansen og sov i en seng ved siden av ham på sykehuset. Om morgenen fant hun sønnen uten åndedrett og måtte selv tilkalle helsepersonell for å igangsette gjenopplivningsforsøk, som hun deretter vitnet fra gangen. Den saklige tilknytningen til situasjonen var til stede både før, under og etter selve behandlingssvikten. Retten fant det «ikke tvilsomt» at den umiddelbare sammenhengen mellom ansvarshendelsen og den psykiske skaden var en særlig belastning for moren.¹³³ Likeså fremgår synspunkttet i Hauketodommen ved at det var «høyst påregnelig» at konen fikk sjokkskade etter å ha vitnet ulykken fra motsatt perrong.

¹³⁰ HR-2018-2080-A (a. 49).

¹³¹ Frøseth (2015) s. 124.

¹³² Holen (2020) s. 160.

¹³³ HR-2018-2080-A (a. 54).

For det andre kan pårørende utvikle psykiske lidelser ved å komme til ulykkesstedet i ettertid.¹³⁴ Ved umiddelbar ankomst vil den pårørende oppleve å se den nærstående omkommet eller kraftig forslått. Initialfasens sjokkpreg og skadeevne er fortsatt høyst aktuell.¹³⁵ At tredjeparten misser skadevolders opptreden, fratar ikke det oppskakende aspektet ved opplevelsen. Skadelidte oppfatter dermed skadeomfanget på nesten lik linje med øyenvitnet, hvilket taler for erstatning. Av hensyn til at det er den opplevelsesmessige nærheten som er avgjørende, har domstolene imidlertid ikke begrenset tilknytningskriteriets rekkevidde til umiddelbar ankomst av ulykkesstedet. Fysisk tilstedeværelse, lukt og visuelle inntrykk på et senere tidspunkt kan danne forestillinger som pårørende kan leve seg inn i.¹³⁶ På denne måten dannes en oppfattelse av hva den nærstående ble utsatt for og følgelig en saklig tilknytning. Erstatning ble derfor tilkjent i Beltebildommen, selv om foreldrene ikke ankom åstedet før ett døgn etterpå.

Tilknytningen er svakest hvor pårørendes psykiske skade oppstår i forbindelse med meddelelse av et tragisk budskap. Tradisjonelt har krav om erstatning blitt avslått i slike tilfeller.¹³⁷ Årsaken må kunne sies å ligge i den beskjedne sammenhengen. Det er informasjonen om forholdet som alene utgjør bindeleddet. Det er klart at oppskakende nyheter kan rokke ved ens mentale helse. Her er man imidlertid så langt borte fra de karakteristika som preger ulykken i akutfasen, at det ikke er naturlig å si at sekundærskadelidtes opplevelsesmessige nærhet er sterk nok til å kvalifisere til erstatning.

Den pårørendes saklige tilknytning til skadehendelsen har etter dette lenge utgjort kjernen i grensevurderingen. Selv om Høyesterett i Ullevåldommen i sterk grad vektla nærheten mellom morens psykiske skade og sykehusets behandlingssvikt, er det grunnlag for å konstatere at momentet er nyansert. Det følger av uttalelsen om at psykiske skader er en påregnelig følge «selv om forelderen ikke er til stede når barnet dør eller blir skadet».¹³⁸ Ved at omstendigheten har gått fra å være en utelukkende faktor, til å kun å utgjøre ett av flere momenter i vurderingen,

¹³⁴ Rt. 1960 s. 357.

¹³⁵ Holen (2020) s. 160.

¹³⁶ RG 2005 s. 583.

¹³⁷ Rt. 1966 s. 163.

¹³⁸ HR-2018-2080-A (a. 49).

åpnes det for at pårørende kan få kompensasjon i underretningstilfeller, forutsatt at øvrige momenter taler for at vedkommende har blitt utsatt for en særlig belastning. Det kan for eksempel være tilfellet når primærskaden oppstod under graverende omstendigheter.

To saker fra dansk og svensk rett er illustrerende. En mor utviklet psykiske lidelser etter å ha fått underretning om at hennes to døtre var drept.¹³⁹ Hennes eksmann og døtrenes far hadde skåret over pulsåren deres. Den danske Høyesteret fant at den psykiske skaden var omfattet av erstatningsplikten, «selv om hun ikke selv overværede drabene eller umiddelbart etter kom til stede, men etterfølgende ble underrettet om drabene».¹⁴⁰ I den nevnte NJA 1993 s. 41 I ble primærskadelidte utsatt for en grov voldtekt og deretter drept ved kvelning og slag mot hodet med øks. Högsta Domstolen tilkjente erstatning til de pårørende som ble underrettet om barnets død.

Momentet reiser endelig et særlig spørsmål om erstatning kan tilkjennes når ulykken bevitnes digitalt. Med dagens teknologi er det prinsipielt mulig å være vitne til en ansvarshendelse uten å fysisk være på samme sted. Direkteoverføring i sosiale medium muliggjør deltakelse i ens hverdag via skjerm. Skulle vedkommende bli skadet mens søsteren ser på direkteoverføringen, vil søsteren i og for seg være øyenvitne til skaden og uforvarende rammes av sjokk og sterke inntrykk. Fremskritt i teknologien har således utvidet rekkevidden av saklig tilknytning og medfører at avledet psykisk skade kan påføres i et helt annet omfang enn tidligere.

Spørsmålet har vært behandlet i England.¹⁴¹ I 1995 kollapset en del av en fotballstadion etter at politiet hadde tillat flere supportere enn hva tribunen tålte. Kampen ble sendt på TV, som medførte at flere personer ble vitne til at slektninger og venner døde eller ble hardt skadd. De reiste krav om erstatning for psykiske lidelser traumet hadde medført, men fikk ikke medhold. Det gjenstår å se om slike tilfeller er erstatningsberettiget i Norge, men ettersom norsk rett

¹³⁹ UfR 2014 s. 2376 H.

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ *Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire* [1992] 1 AC 310.

stadig distanserer seg fra den restriktive engelske praksisen, som den før ble sammenlignet med, kan det ikke utelukkes at resultatet ville vært annerledes her til lands.

Ansvarsgrunnlag

Nygaard hevder at ansvarsgrunnlagets legislative hensyn kan ha betydning for avgrensningen mot følgeskader.¹⁴² Synspunktet ble fremsatt i tilknytning til Rt. 1955 s. 872 (Kabel) som gjelder egentlige tredjepartstap. Nygaard presiserer dog at standpunktet kan ha overføringsverdi til andre ansvarsgrunnlag.¹⁴³

Dette kommer til uttrykk i rettspraksis. Hauketoddommen illustrerer nokså klart at den legislative begrunnelsen kan ha betydning for en utvidelse av vernet.¹⁴⁴ Det ulovfestede objektive ansvaret hviler på rettferdighetsbetraktninger og rimelighetssynspunkter, i den forstand at den som ved sin virksomhet skaper en risiko for omgivelsene er nærmere til å bære de økonomiske byrdene når risikoen materialiserer seg i skade, enn den som tilfeldig rammes.¹⁴⁵ Pulveriseringshensynet er sterkt fremtredende for virksomheter som kan integrere ansvaret i driftsomkostningene. Ansvarsfritak for NSB ville klart innebære en uproporsjonal risikofordeling og vært i strid med disse hensynene.

I Utøyadommen talte ansvarsgrunnlaget for å innsnevre adekvansgrensene. Høyesterett uttalte at «[t]erroristens ansvar kan etter omstendighetene være videre fordi andre hensyn gjør seg gjeldende for ham.»¹⁴⁶ Hagstrøm og Stenvik fremholder denne forskjellen som hovedårsak bak det kontroversielle resultatet.¹⁴⁷ Tilsvarende ble ansvarsgrunnlaget vektlagt som argument for en utvidende tolkning av tilknytningskriteriet i Beltebilddommen.

¹⁴² Nygaard (2007) s. 368.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Frøseth (2015) s. 106.

¹⁴⁵ Rt. 2014 s. 656 (a. 34).

¹⁴⁶ HR-2017-352-A (a. 29).

¹⁴⁷ Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 472 (petiteavsnitt).

Pasientskadeloven § 2 første ledd bokstav a utgjorde ansvarsgrunnlaget i Ullevåldommen. De konkrete saksforholdene ga ikke foranledning til å drøfte betydningen av ansvarsgrunnlaget. Likevel påpeker Høyesterett at domstolen har lagt til dels stor vekt på dette og henviste til den nevnte uttalelsen i Utøyadommen.¹⁴⁸ Påpekningen kan tas til inntekt for at førstvoterende deler synspunktet til Nygaard og sine respektive kollegaer. Ansvarsgrunnlagets bakenforliggende hensyn kan derav være et moment i grensdragningen, i både utvidende og innskrenkende retning. Det komplekse samspillet mellom ansvarsgrunnlag og adekvansvurderingen krever på sin side en typetilfelleorientert vurdering.¹⁴⁹ Det er ikke holdepunkter for at momenter under ansvarsgrunnlaget generelt gir grunnlag for å lempe på eller innsnevre de øvrige kriteriene.¹⁵⁰

Skadevolders skyld

I Ullevåldommen uttaler Høyesterett at den personlige og emosjonelle bindingen i seg selv innebærer at det er påregnelig å utvikle en psykisk skade «selv om ingen bestemte personer kan lastes for dødsfallet».¹⁵¹ Domstolen understreker med dette klare budskapet at skyldansvar ikke er et erstatningsbetingende vilkår i likhet med Hauketoavgjørelsen. Det er imidlertid et betydningsfullt moment i adekvansvurderingen.¹⁵² Dette samsvarer med tidligere praksis som konsekvent har vektlagt i hvor stor grad vedkommende kan bebreides for at skaden oppsto.¹⁵³

Vektleggingen er en naturlig følge av at adekvanskravets formål er å verne skadevolderen mot et urimelig erstatningsansvar.¹⁵⁴ Behovet for økonomisk beskyttelse veier mindre der personen er sterkt å bebreide. Det er imidlertid ikke grunnlag for en antitetisk slutning om at manglende skyld taler mot å ilegge erstatningsansvar. Det følger forutsetningsvis av at momentet er egnet til å utvide adekvansrammen. Ved manglende skyld må man derfor falle tilbake på adekvanslærens utgangspunkt. Momentet gis nøytral verdi og ansvarsvurderingen avhenger av

¹⁴⁸ HR-2018-2080-A (a. 50).

¹⁴⁹ Frøseth (2015) s. 139.

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ HR-2018-2080-A (a. 49).

¹⁵² *Ibid.* (a. 50).

¹⁵³ For første gang i Rt. 1867 s. 324.

¹⁵⁴ Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 465.

øvrige kryssende hensyn.¹⁵⁵ Nygaard forklarer utslaget av skyldmomentet som et uttrykk for en tålegrense sett fra skadelidtes side.¹⁵⁶ «Rettskjensla reagerer normalt sterkare mot ei årsak som kan førast tilbake til etisk klander, enn mot ei årsak som går på hendeleg uhell eller ei naturkraft.»¹⁵⁷ Endelig vil et utvidet erstatningsansvar for den klanderverdige skape et insentiv om å oppføre seg.

Grensene trekkes etter en aktsomhetsvurdering, nedad mot hendelige uhell og oppad mot forsettlig opptreden. Sistnevnte innebærer at skadevolder har handlet med vilje eller i det minste har ansett forholdene som gjør handlingen rettsstridig som sannsynlige.¹⁵⁸ Det er da ingen grunn til å beskytte vedkommende mot et vidtrekkende ansvar. Med hendelige uhell menes skader som er utslag av dagliglivets risiko.¹⁵⁹ Det er menneskelig å gjøre feil, hvilket innebærer at hverdagslige slurvefeil er noe mottakeren rimeligvis må tåle. Uaktsom atferd foreligger når handlemanen avviker fra objektiv forsvarlig opptreden og gir grunn til kritikk. Det er tale om grov uaktsomhet når avviket er markert og sterk bebreidelse er berettiget.¹⁶⁰

Hensynets utslagsgivende effekt kommer til syne gjennom en sammenligning av Bersagel- og Soladommene. I førstnevnte sak hadde en ruspåvirket skadevolder uberettiget tatt kontroll over bilen og ført den utfor kaien. Å kjøre under påvirkning av alkohol er straffbart etter Lov 18. juni 1965 nr. 4 om vegtrafikk § 22 første ledd jf. § 31. At han ikke eide bilen forsterket handlingens grovhet. I Soladommen besto ansvarshandlingen på sin side «kun» i brudd av vikeplikten. Selv om overtredelse også her er belagt med straff anses ikke handlingen å være like klanderverdig. Det kreves ikke mer enn et lite øyeblikks uoppmerksomhet, «et forhold som ofte forekommer i trafikksaker».¹⁶¹ Motsetningsvis er man ved inntak av alkohol og kjøring

¹⁵⁵ Hagstrøm og Stenvik holder muligheten åpen for at hensynet til skadevolder kan tale for en snevrere adekvansgrense når skyld ikke er utvist, i lys av Rt. 1960 s. 357. Men fremholder samtidig dommens spesielle omstendigheter og vektusikkerheten det medfører (2019) s. 466.

¹⁵⁶ Nygaard (2007) s. 379.

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 161.

¹⁵⁹ Rt. 2005 s. 1714 (a. 21).

¹⁶⁰ HR-2019-497-A (a. 62).

¹⁶¹ Rt. 1966 s. 163 (s. 167-168).

under påvirkning noenlunde bevisst på hva man foretar seg. Denne markerte ulikheten av moralsk skyld førte til ulike resultater.

Til sammenligning åpner svensk rett for å tilkjenne erstatning uavhengig av skyld.¹⁶² I Danmark foreligger det foreløpig ingen avgjørelse hvor erstatning har blitt tilkjent etter uaktsomhet eller objektivt ansvar. Dansk teori synes å holde muligheten åpen dersom den saklige tilknytningen er sterk.¹⁶³

Den daglige risiko

Ordet «særlig» er synonymt med ordene «særskilt» og «spesiell». Det bringer tankegangen over i at primærskaden må ligge utenfor det normale for å tilfredsstille kvalifikasjonskravet. Det er først da situasjonen er spesiell. At skaden har vært utslag av daglig risiko har tradisjonelt blitt vektlagt som motargument i erstatningsvurderingen. I Soladommen fremhevet Høyesterett at kjøringen ikke skilte seg ut fra det vanlige, i motsetning til i Bersageldommen.¹⁶⁴ Også på pasientskaderettens område har det normale vært utslagsgivende for erstatningens rekkevidde. Pasientskadenemnda har flere ganger påpekt at det er en stor psykisk byrde å miste egne barn, men at det ligger innenfor det man må regne med at man kan oppleve.¹⁶⁵

Tankegangen gir imidlertid assosiasjoner til det gamle kumulative vilkåret om at hendelsen måtte være ekstraordinær. Dette tar Høyesterett uttrykkelig avstand fra i Ullevåldommen.¹⁶⁶ Førstvoterende retter et kritisk blikk til argumentasjonen i Soladommen og uttaler at det vil være påregnelig at foreldre får psykiske skader «også etter påkjenninger som i denne spesielle forstand er «det vanlige»».¹⁶⁷ Det er derfor irrelevant for erstatningens grensdragning om skaden er utslag av en hverdagslig risiko. Samtidig er ikke begivenhetens eventuelle usedvanlige karakter intetsigende. Det må kunne sies å tale for at den pårørende har blitt utsatt

¹⁶² Skadeståndslagen 5 kap. 2 § tredje punktum opplister intet skyldkrav.

¹⁶³ von Eyben og Isager (2019) s. 345.

¹⁶⁴ Rt. 1966 s. 163 (s. 167).

¹⁶⁵ PSN-2007-285; PSN-2015-8509.

¹⁶⁶ HR-2018-2080-A (a. 48).

¹⁶⁷ *Ibid.* (a. 43).

for en særlig belastning. Poenget er at det ikke lenger er en forutsetning for å tilkjennes erstatning, ei heller trekker det mot erstatning på generelt grunnlag. Muligens gir dette opphav til en utfordrende rettstilstand for fremtiden da sjansen for at pasienten dør er en del av det moderne helsevesenets risikoområde. Likeså er trafikkuulykker en stor del av dagliglivets mange risikoer.

Omstendigheter ved skadesituasjonen

Ett av momentene som talte for å tilkjenne moren erstatning i Ullevåldommen var betydningen av det uventede ved skadesituasjonen. Dette kommer ikke direkte frem i begrunnelsen, men ut fra en tolkning av dommen. Sønnen var diagnostisert med mellomgulvsbrokk, en forholdsvis bagatellmessig sykdom og skulle opereres dagen etter, med gode utsikter til å bli frisk. Slik Høyesterett formulerte det var han tilsynelatende i de aller beste hender.¹⁶⁸ Moren la seg dermed med en berettiget forventning om at dødsrisikoen var borte. Det fatale utfallet var derfor svært uproporsjonalt sett hen til behandlingens og situasjonens indikasjon.

Argumentasjonen er hensiktsmessig fordi uventede hendelser naturligvis har større potensial til å materialisere seg i psykiske skader enn det man er noenlunde forberedt på. For pasientskadetilfeller der behandlingsindikasjonen er en lite risikofylt sykdom, vil et fatalt utfall med rimelighet representere en særlig belastning.¹⁶⁹ Andre forventninger gjør seg gjeldende ved behandling av en dødelig sykdom hvor dødsrisikoen er fremtredende. Ved de klassiske skadetyper tilfellene er selve trafikkuulykken uventet i seg selv. Ulykkesstedet kan på sin side bidra til å påvirke forventningsaspektet. Om et barn som leker i nabobarnehagen etter stengetid blir skadet er det naturlig at det skyldes fall på grusen eller fra en huske. At en bilfører skal miste kontrollen over kjøretøyet for å så ufrivillig kjøre inn i barnehagen og treffe barnet, fremstår svært lite sannsynlig. Det kan bidra til å gjøre skadesituasjonen særlig belastende for den pårørende.

¹⁶⁸ *Ibid.* (a. 53): «Han skulle opereres dagen etter, med gode utsikter til å bli bra.»

¹⁶⁹ Frøseth (2018) s. 218.

Det er verdt å merke seg at det ligger en del dramatik og grusomhetslementer i eksemplene og Ullevåldommens hendelsesforløp. Saksforholdet er utvilsomt egnet til å vekke forferdelse og sympati for den pårørende.¹⁷⁰ Det påpekes likevel at det ikke lenger er nødvendig at skadesituasjonen er så grusom at den representerer en skadeevne for alvorlige psykiske plager i seg selv. Muligens i den forstand at erstatning kan tilkjennes når skadehendelsen er «mild» og forutsebar. For eksempel kan vedvarende feilaktig medisinerings medføre at en døende pasient dør før anslått. Det kan utgjøre en særlig belastning for de pårørende, som da mister verdifull tid med vedkommende.

Vurderingsmomentene i samspill

Hvorvidt kvalifikasjonskravet er oppfylt avhenger av en skjønnsmessig helhetsvurdering av momentene. Metodisk innebærer det å vurdere aktuelle vurderingsmomenter både hver for seg og i samspill. Erstatning er dermed ikke utelukket selv om ingen aktuelle punkter i seg selv er tilstrekkelige til å fastslå at pårørende har blitt utsatt for en særlig belastning. At flere momenter gjør seg gjeldende med middels styrke kan samlet tilsi at erstatning bør gis.¹⁷¹ Videre kan fravik av ett moment oppveies av at et annet moment er sterkt fremtredende. En slik tilnærming legges til grunn i engelsk rett, hvor kravet til personkrets blir proporsjonalt mer avslappet i forhold til alvorligheten av skaden på primærskadelidte.¹⁷² Motsetningsvis krever en mindre alvorlig initialskade et tettere forhold for å være erstatningsberettiget.

Erstatningsnemnda for voldsofres vedtak ENV-2019-1404 er illustrerende. Erstatningssøker var vitne til at sin fadder og nære familievenn ble knivstukket og drept under en middag. Drapsmannen hadde gått bestemt bort til kjøkkenet, tatt med seg en kniv og deretter gått direkte bort til fornærmede. Han stakk uprovosert kniven dypt inn i brystet på vedkommende. Klager satt ved bordet da drapet skjedde og observerte hendelsesforløpet på nært hold. Nemndas flertall fant at selv om det er antatt at den vernede personkrets i utgangspunktet skal trekkes snevert, ville det «ikke hindre at det gis erstatning i denne spesielle saken».¹⁷³ Den saklige tilknytningen

¹⁷⁰ Meyer (2021) s. 301.

¹⁷¹ LB-2022-9721.

¹⁷² McFarlane v. EE Caledonia Ltd. [1995] 2 All ER 1.

¹⁷³ ENV-2019-1404.

til ansvarshendelsen samt primærskadens grove karakter, som nesten bar preg av å være planlagt, tilsa en utvidelse av den indre kjernen.

Oppsummert kan det konkluderes med at det iboende sterke tilknytningsforholdet taler for at det anlegges en lav terskel for oppfyllelse av kvalifikasjonskravet. Smerten pårørende påføres er like vond uavhengig av de bakenforliggende forhold, herunder om primærskaden ligger innenfor det normale, skadesituasjonens omstendigheter og skyldgrad. Rettssubjektenes følelse av å være beskyttet av rettssystemet taler videre for at erstatningsgrensene ikke avgjøres etter slike tilfeldige forhold. Rettferdsbetraktninger og hensynet til harmoni over landegrensene trekker i retning av at eventuell distanse mellom ansvarshendelsen og sekundærskadelidte er irrelevant.

4.3.5 Rekkevidden av HR-2018-2080-A (Ullevål)

Dommen er enstemmig avsagt. Enigheten mellom dommerne tyder på en unison forståelse av reglene og gir grunnlag for å hevde at liberaliseringen var sterkt ønsket fra Høyesteretts side. Det forsterker avgjørelsens allerede tungtveiende vekt som følger av Høyesteretts autoritative hjemmelsgrunnlag.¹⁷⁴ Flere faktorer nødvendiggjør likevel en nærmere vurdering av dommens veiledningsverdi vedrørende saksområde, saksforhold og kvalifikasjonskravet.

Saksområdet

Dommen er utvilsomt et prejudikat på pasientskaderettens område. Den sterke vektleggingen av morens nærhet til skadesituasjonen problematiserer prejudikatsverdien for den alminnelige erstatningsretten. Elementet er vanligvis ikke til stede hvor primærskadelidte dør ved trafikkskader.¹⁷⁵ Momentet springer imidlertid ut i en større helhetlig adekvansvurdering. Adekvanslæren er en festnet fellesregel med et ensbetydende innhold; skaden må være påregnelig og tilstrekkelig nær skadehendelsen. Både de tidligere dommene og Ullevåldommen hjemler vurderingen i adekvansbetraktninger. At grensdragningen har forankring i samme prinsipper, taler for generell rekkevidde. Videre gjør faktorene bak oppmykningen seg

¹⁷⁴ Grunnloven § 88.

¹⁷⁵ Frøseth (2018) s. 218.

gjeldende på alle områder. Et fra det mer til det mindre perspektiv tilsier også at når skadetypen utvikles på et særskilt område, burde den iallfall endres på det generelle plan.

Etterlatte har et særskilt krav på erstatning for personskade fra staten ved voldshandlinger i henhold til voldserstatningsloven § 4. Det er klart at pårørende kan utvikle psykiske lidelser når nærstående blir utsatt for en grov voldshendelse.¹⁷⁶ Spørsmålet er om liberaliseringen har overføringsverdi fra en særordning til en annen. Manglende hensyntagen til avgjørelsen i Erstatningsnemnda for voldsofre taler for at kursendringen ikke har fått innvirkning på saksfeltet.¹⁷⁷ I ENV-2021-167 påpekte nemnda endringen, men fant at «det foreliggende tilfellet ikke faller inn under denne oppmykningen». Det ble ikke tatt høyde for at Høyesterett åpnet for en videre personrelasjon. Argumentet svekkes imidlertid ved ENV-2019-1404, hvor personkretsen ble utvidet med henblikk til Ullevåldommen.

Forholdene bak endringen er som nevnt universelle og taler for utvidelse av ansvaret også her. Videre bygger begge lovene på alminnelige erstatningsrettslige prinsipper, med staten som pliktsubjekt. Tanken om at grensene må trekkes snevrere i slike tilfeller får da underordnet betydning.¹⁷⁸ Når Høyesterett utviser tilbakeholdenhet av hensyn til ordningene, ligger det til slutt en implisitt forutsetning i dette at kursendringen også får betydning for disse. Det slås på dette grunnlag fast at prejudikatvirkningen rekker utenfor pasientskadeområdet, både generelt og spesielt sett.

Utfallet av ansvarshendelsen

Førstvoterende kommer med en slengbemerkning om at kursendringen også gjelder når den nærstående overlever. Uttalelsene har ikke vært nødvendige for resultatet og har i henhold til alminnelig rettskildelære ikke betydningsfull vekt ved senere rettsanvendelse. Det gir grobunn

¹⁷⁶ I ENV-2009-186 fikk en mor erstattet sitt økonomiske tap etter den gamle lovens § 1 som følge av posttraumatisk stressforstyrrelse etter at datteren hadde blitt voldtatt og drapstruet.

¹⁷⁷ I ENV-2021-169 ble ikke HR-2018-2080-A nevnt. «De mest relevante dommene som ligger til grunn for nemndas praksis er Rt-1938-626 (Sjokkskadedommen), Rt-1960-357 (Bersagel-dommen) og Rt. 1985-1011 (Hauketo-dommen).»

¹⁷⁸ Se Hagstrøm og Stenvik (2019) s. 472 (petiteavsnitt).

for å vurdere uttalelsens prejudikatsvirkning. Må overlevelsestilfellene fortsatt vurderes etter de tradisjonelle kriteriene som gjenfinnes i Hauketoddommen? Frøseth mener at rekkevidden «begrenser seg til det erstatningsrettslige vernet ved et barns død».¹⁷⁹ Dommens resultat er sterkt begrunnet i at moren fant sønnen døende og ble vitne til gjenopplivningsforsøket. Dødsaspektet er særlig fremtredende, hvilket tilsier at omfanget er begrenset til tilfellene hvor primærskadelidte dør.

På den annen side er argumentasjonen bak kursendringen og domstolens standpunkt utvetydig. Høyesterett åpner ikke for noen form for tvil. Såkalte obiter dicta-uttalelser er også blitt mer akseptert som relevante utsagn i lys av at Høyesterett har gått fra å være en ankedomstol, til en prejudikatdomstol som først og fremst treffer avgjørelse i saker av prinsipiell betydning.¹⁸⁰ Når silingen av saker som slipper inn til behandling av Høyesterett har blitt betydelig skjerpet, ville det nærmest være «sløsing med den juridiske tankekraften» om obiter dicta-uttalelser ikke skulle kunne gi opphav til relevante argumenter.¹⁸¹

Særlig belastning

Mer konkret er det grunn til å problematisere dommens prejudikatsverdi vedrørende hva som representerer en særlig belastning. I saken var det flere spesielle hensyn som gjorde seg gjeldende, blant annet hadde barnet store omsorgsbehov. Konklusjonen var utvilsom, hvilket innebærer at saken ikke representerer et grensetilfelle. Det kan etter dette argumenteres for at saken ville blitt ansett som ekstraordinær etter den gamle oppfatningen. Det underbygges av at Høyesterett stadfestet tingrettens dom og at pasientskadenemnda dissenterte. Mindretallet uttalte «[d]enne ventetiden for moren med det visuelle inntrykket av sin livløse sønn og den dramatikken som en gjenopplivning medfører, må kunne sammenlignes med de helt ekstraordinære og ulykkespregede forløpene som er beskrevet i rettspraksis.»¹⁸² På denne bakgrunn er det knyttet usikkerheter til veiledningsverdien angående kvalifikasjonskravet.

¹⁷⁹ Frøseth (2018) s. 218.

¹⁸⁰ Aarli og Mæhle (2018) s. 135.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² TOSLO-2015-195564, med videre henvisning til pasientskadenemndas mindretalls argumentasjon.

Avgjørelsen inntatt i LB-2022-9721 gir en viss veiledning på hvor den nedre grensen skal trekkes. Hendelsesforløpet var ikke like påfallende som i Ullevåldommen. At lagmannsretten dissenterter tyder i seg selv på at saksforholdet var et tvilstilfelle. Videre fant flertallet «under tvil» at skadesituasjonen og omstendighetene rundt den representerte en særlig belastning for faren.¹⁸³ Saken utgjorde dermed et klart grensetilfelle. Det gjenstår å se hvordan Høyesterett vurderer saken. For å unngå en for bred utvikling og en flodbølge av krav kan det konstateres at mildere saksforhold faller utenfor.

4.3.6 Endring i utmåling

Foruten lemping av materielle vilkår, ses utviklingstrekk i økt bruk av adekvanslærens graderte rettsvirkningsside. Skadelidte skal som utgangspunkt ha full erstatning for sitt økonomiske tap etter skadeserstatningsloven § 3-1 første ledd. Flere lovbestemmer åpner likevel for å avkorte kompensasjonen.¹⁸⁴ På lik linje åpner adekvanslæren for å beskjære ansvarets rommelige eller tidsmessige utstrekning. Ofte er midlertidige plager påregnelige, mens en varig reaksjon kan stå i et uproporsjonal forhold til skadehendelsen. Domstolene har tradisjonelt tolket hovedregelen bokstavelig og anlagt en enten/eller-tilnærming. I den første sjokkdommen ga Høyesterett uttrykk for at en kortvarig psykisk skade var påregnelig.¹⁸⁵ Kravet ble likevel avslått i sin helhet fordi morens arbeidsudyktighet var for langvarig.

I Soladommen foreslo mindretallet derimot å tilkjenne moren erstatning for en overgangsskade inntil forholdene igjen faller til ro. Votumet hadde veiledningsinteresse for lagmannsretten i Beltebildommen, hvor morens inntektstap samt utgifter til psykiatriske konsultasjoner ble erstattet. Farens inntektstap, som materialiserte seg først tre år etter ulykken, ble holdt utenfor. Retten fant at tapet utsprang av sorgen mer enn den psykiske lidelsen. Likeså fremholder Høyesterett at det «i en del tilfeller» vil kunne være spørsmål om å begrense dekningen til en

¹⁸³ LB-2022-9721.

¹⁸⁴ Skadeserstatningsloven § 5-1 (medvirkning fra skadelidte) og § 5-2 (urimelig tyngende erstatningsansvar).

¹⁸⁵ Rt. 1938 s. 626 (s. 627): «Sjokket ved ulykken kan så vidt jeg forstår ikke formodes å ville ha medført arbeidsudyktighet *utover den aller nærmeste tid* etter ulykken hvis fru Evensen ikke fra for hadde lidt av den sykelige tilstand.» (Min kursivering).

overgangsperiode, avhengig av sakens enkeltheter.¹⁸⁶ Økt bruk av ansvarsreduksjon medfører reelt sett at flere tilfeller omfattes av erstatningsansvaret.

Flere grunner taler for at økt bruk av delerstatning er gunstig. Kjelland fremhever at det vil kunne bidra til å tydeliggjøre adekvansgrensene og følgelig gi økt forutberegnelighet.¹⁸⁷ For det andre kan redusert erstatning svekke prosessrisikoen for partene. Omsider vil en nyansert bruk bidra til å forsterke sårbarhetsvernet. Utgangspunktet om at «skadevolder må ta skadelidte som han er» blir illusorisk hvis dette totalt beskjæres i den avsluttende runden.¹⁸⁸ De tosporede rettsvirkningene, ansvarsreduksjon og ansvarsbortfall, gir adekvanskravet en særskilt egenart ved at det fungerer både som rettesnor for vilkårssiden og omfangssiden.

¹⁸⁶ HR-2018-2080-A (a. 51).

¹⁸⁷ Kjelland (2008) s. 274-275.

¹⁸⁸ *Ibid.* s. 275.

5 Det internasjonale aspektet og Norges plassering

Det fortløpende, integrerte komparative perspektivet er for snevert for å kunne plassere norsk rett i et større rettslandskap. En oversiktsfremstilling er derfor hensiktsmessig.

Den internasjonale rettsoppfatningen er uensartet og varierer i stor grad mellom landegrensene. På den liberale yttersiden står de romanske rettsordningene som ikke oppstiller noen vilkår verken til psykisk skade, personkrets eller saklig tilknytning. Praksisen er svært sjenerøs, endog eieren av et ulovlig drept dyr tildeles erstatning for dets sentimentale verdi.¹⁸⁹ Motsetningsvis krever den restriktive engelske rett at tredjeparten overkommer en rekke kontrollmekanismer. Det kreves en sterk tilknytning mellom skadehendelsen og pårørendes opplevelse av den, men noe avstand i tid og rom aksepteres. I *McLoughlin v. O'Brian* fikk en kvinne erstatning for psykiske lidelser som oppstod i etterkant av at hun så familien hardt skadd, og yngstedatteren død, på sykehuset omtrent to timer etter trafikkulykken. Praktiske hensyn og rettferdsgrunner talte for at «one who, from close proximity, comes very soon upon the scene should not be excluded».¹⁹⁰ Dette omtales som hendelsens «immediate aftermath».¹⁹¹ Videre kreves det at skadehendelsen oppstår plutselig og er grusom etter objektive standarder.¹⁹² I tysk og østerriksk rett kreves kun at den pårørende påføres en psykisk sykdom. Rettsordningene kan sies å befinne seg i midten av ytterkantene.

I England har en sammenlignbar sak om pasientskade vært til behandling.¹⁹³ Et spedbarn ble innlagt og feilaktig diagnostisert med hepatitt A. Moren våket over ham til enhver tid. I løpet av natten våknet hun av at sønnen hadde fått et epileptisk anfall med fråde om munnen. Legene påviste leversvikt, men ga uttrykk for at det var svært usannsynlig at anfallet ville føre til alvorlige, varige skader. Senere ble det konstatert at han hadde pådratt seg alvorlig hjerneskade som nødvendiggjorde kunstig pustehjelp. Foreldrene gikk med på å avslutte livsstøtte og barnet

¹⁸⁹ von Bar (2000) s. 78.

¹⁹⁰ *McLoughlin v. O'Brian* [1983] 1 AC 410 (s. 422).

¹⁹¹ *Rix og Cory-Wright* (2018) s. 113.

¹⁹² *Ibid.*

¹⁹³ *North Glamorgan NHS Trust v. Walters* [2002] EWCA Civ 1792.

døde i morens armer. Sakkyndige mente at gutten ville overlevd uten varige, alvorlige mén hvis riktig diagnose hadde blitt stilt og annen behandling gitt.

Domstolen uttalte at «there was a very strong element of physical proximity to the event which the claimant witnessed, a very close temporal connection between the event and the claimant's perception of it».¹⁹⁴ Sammenlignet med den norske avgjørelsen, er betydningen av morens deltakelse betydelig mer vektlagt.¹⁹⁵ I tillegg til selve behandlingssvikten skyldtes den psykiske påkjenningen klar kommunikasjonssvikt. Ansvarsgrensene er klart trangere sammenlignet med den norske saken.

Vendes blikket innover mot de nordiske landene kan det enses en liberalisering gjennom dansk rettspraksis og svensk lovfesting. I Danmark var den utilbøyelige oppfatningen at typetilfellet ikke var kompensasjonsberettiget, grunnet utgangspunktet om at den pårørende selv måtte befinne seg i faresonen.¹⁹⁶ Det ga utslag i en svært restriktiv praksis der til og med øyenvitner ble nektet kompensasjon.¹⁹⁷ I forbindelse med vedtakelsen av Erstatningsansvarsloven § 26 a, som er en oppreisningsbestemmelse for etterlatte, ble det tatt til orde for en utvidelse av den ulovfestede erstatningsadgangen.¹⁹⁸

Standpunktet var retningsgivende for en senere avgjørelse inntatt i UfR 2007 s. 1562 H, der en jente døde av behandlingsfeil. Selv om foreldrenes erstatningskrav ble avslått, presiserte domstolen at erstatning ikke lenger var utelukket på prinsipielt grunnlag fordi skadelidte var utenfor faresonen.¹⁹⁹ Gjennom den nevnte avgjørelsen UfR 2014 s. 2376 H, har endringen fått sentral gjennomslagsverdi.

¹⁹⁴ *Ibid.* (a. 40).

¹⁹⁵ Frøseth (2018) s. 217.

¹⁹⁶ von Eyben og Isager (2019) s. 344.

¹⁹⁷ von Bar (2000) s. 81.

¹⁹⁸ Betænkning nr. 1412 punkt 5.2.

¹⁹⁹ UfR 2007 s. 1562 H (s. 1569): «Det kan ikke udelukkes, at der også i visse andre tilfælde kan blive tale om at tilkende erstatning for psykisk skade, eksempelvis i tilfælde, hvor en person overværer, at en nærstående blive dræbt ved en ulykke.»

Svensk praksis var mindre avvisende, men oppstilte likevel strenge vilkår. Lidt tap grunnet psykisk skade hos tredjeperson var kun erstatningsberettiget når skadevolder hadde utvist kvalifisert skyld.²⁰⁰ I 2001 ble vernet styrket ved at anvendelsesområdet ble utvidet til å gjelde også ved simpel uaktsomhet og objektivt ansvar.²⁰¹ Den svenske lovgiver anså det irrasjonelt å la adgangen til erstatning hvile på skyldgraden, da en psykisk reaksjon hos nærstående vil være typisk og påregnelig uavhengig av skyld.²⁰² Bestemmelsen tar i utgangspunktet kun sikte på psykiske skader som følge av at en nærstående dør, men i forarbeidene ble det tatt forbehold om at bestemmelsen ikke gir grunnlag for den motsatte konklusjon om at erstatning er utelukket i andre tilfeller.²⁰³ Reservasjonen ble fulgt opp i NJA 2006 s. 181, hvor en mor fikk erstatning etter at sønnen ble utsatt for et drapsforsøk.

Den foregående norske praksisen har vært omtalt som en av de mest restriktive i Europa, på lik linje med England.²⁰⁴ I stedet for å anerkjenne den gradvise utviklingen innen psykologien har domstolen utvist en ignorant atferd. Ved å gi slipp på de kumulative vilkårene og istedenfor legge en skjønnsmessig vurderingsnorm til grunn for ansvarets grenser, har Høyesterett flyttet den norske pinnen fra den ene ytterkanten til andre på det internasjonale erstatningskartet. Dommen anses som en foregangsdom fordi den er «uten motstykke i noe annet europeisk land» som oppstiller kompensasjonsvilkår.²⁰⁵ Gjennom uttalelsen «[det er] generelt ikke upåregnelig med en reaksjon som også innebærer en psykisk skade hos [pårørende]» legger Høyesterett føringen for et nytt utgangspunkt; psykiske skader anses som normalreaksjonen når nærstående dør eller skades i alvorlig grad. Slik sett kan Norge sies å være fremst i liberaliseringstoget for sin kulturkrets.

²⁰⁰ Se NJA 1993 s. 41 I og II og NJA 1996 s. 377 hvor erstatning ble tilkjent etter henholdsvis forsettlig og grovt uaktsomme handlinger. Motsetningsvis ble erstatning avvist i NJA 1999 s. 632 hvor drapet skjedde ved simpel uaktsomhet.

²⁰¹ Skadeståndslagen 5 kap. 2 § tredje punktum.

²⁰² Prop. 2000/01: 68 s. 34.

²⁰³ *Ibid.* s. 33 og 72.

²⁰⁴ Stenvik (2005) s. 56.

²⁰⁵ Frøseth (2018) s. 215.

6 Avsluttende iakttagelser

6.1 Refleksjoner de lege lata

Ved å stake ut en ny kurs tar Høyesterett sitt ansvar som rettsutvikler på historisk stort alvor.²⁰⁶ Analysen viser at utgangspunktet fremdeles er at skaden ligger hos sekundærskadelidtes eget risikoområde. Rettsutviklingen knytter seg ikke til en mer åpen holdning til tredjemannsskader generelt.²⁰⁷ Det har imidlertid skjedd en endring hva gjelder kravene til styrken av de spesielle avgrensningshensynene. Særlig gjelder dette kravene til skadesituasjonens omstendigheter og den saklige tilknytningen. Momentene utgjør ikke lenger kjernen i adekvansvurderingen, men kun to av flere momenter i en helhetlig skjønnstung vurdering. I tillegg klargjør Høyesterett sårbarhetsprinsippets essensielle funksjon i norsk erstatningsrett. Rekkevidden er det fortsatt knyttet usikkerhet til, da det ikke fremgår om moren var særlig sårbar fra før. Tydeliggjøringen av erstatningsvurderingens startpunkt er likevel skarp og finnes ikke i tidligere avgjørelser.

Det kan derfor konkluderes med at unntaksterskelen er senket betraktelig og at norsk erstatningsrett, tross utgangspunktet, i nokså stort omfang verner lidt tap grunnet psykisk skade hos pårørende som følge av personskade på nærstående.

Rettsstilstanden har mye for seg. Den harmonerer i større grad med den allmenne rettsfølelsen. Mye tyder på at det opplevdes urettferdig å legge vekt på hvordan dødsbudskapet ble overbrakt på, da utviklingen av den psykiske lidelsen er vel så relatert til innholdet som formidlingen.²⁰⁸ Overensstemmelsen forsterker igjen rettssubjektene tillit til rettssystemet, en betingelse den dømmende institusjon ikke kan være foruten. Frøseth kommenterer til Innsikt at rettsstilstanden fremmer en velferdsstatstankegang og humanistiske verdisyn.²⁰⁹

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ HR-2018-2080-A (a. 41).

²⁰⁸ Kjelland (2008) s. 396 (fotnote); Nygaard (2007) s. 378.

²⁰⁹ Libell (2019) under «Liberal dom, også i europeisk sammenheng».

En vid rettstilstand kan imidlertid øke risikoen for rentenevroser, som innebærer at den psykiske tilstanden er motivert av utsikten til å få en vesentlig erstatning.²¹⁰ Lempeligere erstatningskrav vil i fortsettelsen føre til at krav fra flere saksøkere aksepteres. Det kan føre til økonomisk ruin for den personlige skadevolder og tære på statens økonomi. Frøseth hevder overfor Innsikt at den utvetydige argumentasjonen derimot tyder på at kursjusteringen er bevisst og at det er en utgift Høyesterett mener Norge som velferdsstat må bære.²¹¹ Økt medhold kan vider virke prosesskapende fordi flere ønsker å føre sin sak for domstolen. Dette er uheldig all den tid domstolene allerede sliter med å nå Stortingets mål for gjennomsnittlig saksbehandlingstid.²¹² Økt saksmengde gir likevel Høyesterett et bredere forankringsgrunnlag for å ivareta rettsenhet, rettsavklaring og rettsutvikling som i forlengelsen gir uttalelsene en forsterket faglig autoritet.

Utviklingen av rettstilstanden var et naturlig skritt for Høyesterett å ta. Flertallet av den strenge linjens hvilesteiner er bortfalt. Oppmykningen har vært presset frem i rettslitteraturen i flere tiår. Omsider påpekes at fremmed rettsmateriale har noe å tilføre norsk rett når det gjelder erstatningstypen.²¹³ I så henseende er det særlig relevant at Danmark og Sverige, som opererer med et tilnærmet identisk rettssystem og velferdsstatlige modeller, likeså har beveget seg bort fra restriktivitet. Påvirkningskraften vises i Høyesteretts grunngeving for kursendringen som ligner på begrunnelsen bak lovendringen i Sverige. Rettsutviklingen som følger med dommen, er med andre ord «helt nødvendig og kommer ikke for tidlig».²¹⁴

6.2 Refleksjoner de lege ferenda

Praktiske hensyn reiser spørsmålet om erstatningsadgangen burde stakes ut utenfor domstolene. I denne retning trekker det faktum at endringen har vært presset frem i rettslitteraturen i nærmere førti år. Rettsutvikling i rettspraksis er betinget av at pårørende har psykisk overskudd til å gå gjennom en langvarig og tung rettsprosess, innforstått med at rettstilstanden er rigid. Tidsrommet mellom Hauketodommen og Ullevåldommen illustrerer at det er noe de færreste

²¹⁰ HR-2018-2080-A (a. 46).

²¹¹ Libell (2019) under «Kan koste dyrt».

²¹² Riksrevisjonen Dokument 3:3 (2019-2020) s. 8.

²¹³ Stenvik (2005) s. 54.

²¹⁴ Hagland (2019) s. 12.

makter etter traumatiske opplevelser. Attpåtil må saken være egnet til å fremmes i Høyesterett. Lovfesting og lovrevisjon kan på sin side skje etter eget initiativ og er bedre egnet til å reflektere den løpende utviklingen. For å unngå en for sendreiktig rettsutvikling, burde muligens dette erstatningsrettslige spørsmålet overlates til en annen rettsutvikler.²¹⁵

Lovfesting vil videre kunne bidra til å klargjøre rettstilstanden, som fortsatt må sies å være uklar. Det er vanskelig å trekke ut generelle retningslinjer fra Ullevåldommen.²¹⁶ Stortinget har anledning til å presisere hvem som er erstatningsberettiget og oppramse aktuelle momenter og eventuelt vekten i vurderingen av kvalifikasjonskravet. Dette vil være fordelaktig for pårørende som dermed får en atskillig mer forutberegnelig rettstilstand. Lovfesting vil ytterligere markere at kvalifikasjonskravet gjelder for alle ansvarsgrunnlagene. Det skaper koherens i regelverket, med en påfølgende enklere regelstruktur og sammenfallende skadeområder.

Mot lovregulering trekker at en slik kategorisk tilnærming innebærer en fare for at uforutsigbare enkeltilfeller som kunne blitt omfattet av den ulovfestede adgangen etter en skjønnsmessig helhetsvurdering, vil falle utenfor. Det er selvfølgelig at lovgiver ikke har mulighet til å forutse en uendelig rekke med ulike sakskomplekser. Rettsområdet har behov for umiddelbar dynamikk, ikke etterfølgende i kjølvannet av en avslående avgjørelse. Siden erstatningsretten skal normere en uventet og uønsket faktisk situasjon, ligger det i rettsområdets natur og egenart at man ikke kan ha utelukkende ferdiglagede og firkantede regler.²¹⁷ Likeså fremhever Aasland at «[d]et synes klart at adekvansspørsmålene ikke kan lovreguleres, men må overlates til domstolene.»²¹⁸ Adekvanslæren og sårbarhetsprinsippet er som illustrert skapt og utviklet i rettspraksis. Det er da formålstjenlig at komponentene forblir der, hvor de kan videreutvikles og bearbeides basert på et mer omfattende rettskildetilfang.

Det blir spennende å se hvordan den nye høyesterettsavgjørelsen som står for tur vil presisere kvalifikasjonskravet og eventuelt utvide rettstilstanden ytterligere. I lys av stadige

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ Se delkapittel 4.3.5 ovenfor.

²¹⁷ Askeland (2002) s. 23.

²¹⁸ Aasland (1985) s. 54.

utviklingstendenser i både den psykologiske forskningen og synet på psykiske lidelser, er det sannsynlig at domstolene etter hvert vil utvikle rettstilstanden enda mer til skadelidtes fordel. Muligens vil domstolene forlate gamle tankegods helt og i fremtiden vurdere pårørende med særlig sterk tilknytning til ansvarshendelsen som direkte skadelidende.²¹⁹

²¹⁹ I samme retning Hagland (2019) s. 13.

7 Referanser

Litteratur

- Aarli/Mæhle* Aarli, Ragna og Synne Sæther Mæhle, *Juridisk metode i et nøtteskall*, Oslo, Gyldendal, 2018.
- Aasland* Aasland, Gunnar «Fra oljeutblåsning til motorveistøy. Erstatningsspørsmål ved forurensning» *Jussens venner* 1985, s. 43-64.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3126-1985-02-01>.
- Askeland* Askeland, Bjarte, «Prinsipp og pragmatisme i erstatningsretten», i *Nybrott og odling: Festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen 3. april 2002*, Gudrun Holgersen, Kai Krüger og Kåre Lilleholt (red.), Bergen, Fagbokforlaget, 2002, s. 23-34.
- Askeland* Askeland, Bjarte, «Om rettsdogmatisk metode og sammenligning», i *Undring og erkjennelse: Festskrift til Jan Fridthjof Bernt. 70 år.*, Karl Harald Søvig, Sigrid Eskeland Schütz og Ørnulf Rasmussen (red.), Bergen, Fagbokforlaget, 2013, s. 15-25.
- von Bar* von Bar, Christian, *The common European law of torts: Damage and damages, liability for and without personal misconduct, causality, and defences*, vol. 2, Oxford, Clarendon Press, 2000.
- Engstrøm* Engstrøm, Bjørn Edvard, *Skadeserstatningsloven med kommentarer*, 2. utg., Oslo, Gyldendal, 2020.
- von Eyben/Isager* von Eyben, Bo og Helle Isager, *Lærebog i erstatningsret*, 9. udgave, København, Djøf Forlag, 2019.
- Flodin* Flodin, Jonny «Ersättning för s.k. chockskada» *Svensk Juristtidning* 2008, s. 525-551.
- Frøseth* Frøseth, Anne Marie, «Erstatningsrettslig vern for pårørendes personskade – særlig på pasientskaderettens område», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett* 2015, s. 102-143.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN2464-3386-2015-02-03>.

- Frøseth* Frøseth, Anne Marie, «Erstatningsrettslig vern av foreldres personskade ved barns død», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* 2018, s. 215-219.
DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3378-2018-04-01>.
- Gaarder* Gaarder, Karsten, «Domstolene og den alminnelige rettsutvikling» i *Den dømmende makt: Domstolene og rettsutviklingen 1814-1964*, Gunnar Nissen, Finn Hiorthøy og Karsten Gaarder, Oslo, Universitetsforlaget, 1967.
- Graver* Graver, Hans Petter «Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger» *Tidsskrift for rettsvitenskap* 2008, s. 149-178.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3096-2008-02-01>.
- Hagen* Hagen, Roger og Leif Edward Ottesen Kennair (red.), *Psykiske lidelser*, Oslo, Gyldendal Akademisk, 2016.
- Hagland* Hagland, Birgitte, «Om erstatningsvern for psykiske skader – HR-2018-2080-A», *Nytt i privatretten* 2019, s. 11-13.
- Hagstrøm* Hagstrøm, Viggo, «En høyesterettsdom om sjokkskader», *Lov og rett* 1987, s. 627-630.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1987-10-05>.
- Hagstrøm/Stenvik* Hagstrøm, Viggo og Are Stenvik, *Erstatningsrett*, 1. utg., Oslo, Universitetsforlaget, 2015.
- Hagstrøm/Stenvik* Hagstrøm, Viggo og Are Stenvik, *Erstatningsrett*, 2. utg., Oslo, Universitetsforlaget, 2019.
- Hellner/Radetzki* Hellner, Jan og Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt*, Elfte upplaga, Stockholm, Nordstedts Juridik, 2021.
- Holen* Holen, Are «Posttraumatisk stressforstyrrelse» i *Psykiske lidelser – Faglig forståelse og terapeutisk tilnærming: Sykepleiefaglige og flerfaglige perspektiver*, Marianne Thorsen Gonzalez (red.), Oslo, Gyldendal, 2020, s. 158-168.

- Kjelland* Kjelland, Morten, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten – En analyse av generelle og spesielle årsaksregler*, Oslo, Gyldendal Akademisk, 2008.
- Kjelland* Kjelland, Morten, *Erstatningsrett – En lærebok*, 2. utg., Oslo, Universitetsforlaget, 2019.
- Kristensen mfl.* Kristensen, Pål, Kari Dyregov og Atle Dyregov «Traumatic Bereavement and Terror: The Psychosocial Impact on Parents and Siblings 1.5 Years After the July 2011 Terror Killings in Norway» *Journal of Loss and Trauma* 2015, 20:6 s. 556-576.
DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2014.957603>.
- Libell* Libell, Henrik Pryser, «Høyesteretts «Ullevål-dom» om erstatning for psykisk skade kan bli en foregangsdom i Europa», *Juridika Innsikt*, 12. april 2019, <https://juridika.no/innsikt/h%C3%B8yesteretts-ullev%C3%A5l-dom-om-erstatning-for-psykisk-skade>, (lest 3. mars 2023).
- Lødrup* Lødrup, Peter, «Ansvar for sjokkskader», *Jussens venner* 1972, s. 121-134.
- Lødrup* Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsrett*, 6. utg. med bistand av Morten Kjelland, Oslo, Gyldendal Akademisk, 2009.
- Meyer* Meyer, Johannes Hygen, *Erstatningsrettens årsakskrav*, Oslo, Universitetsforlaget, 2021.
- Mollestad* Mollestad, Anne Stine Eger, «Hvem nyder erstatningsrettslig vern etter norsk rett? Begrensninger i tredjemanns erstatningsrettslige stilling» *Lov og rett* 2001, s. 490-501.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-2001-08-05>.
- Mæhle* Mæhle, Synne Sæther «Gjelder det andre regler for rettslig argumentasjon i rettsdogmatikken enn for domstolene?» *Jussens venner* 2004, s. 329-342.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3126-2004-05-06-04>.

- Nygaard* Nygaard, Nils, *Skade og ansvar*, 6. utg., Bergen, Universitetsforlaget, 2007.
- Rix/Cory-Wright* Rix, Keith og Charlie Cory-Wright «How shocking: compensating secondary victims for psychiatric injury» *Cambridge University Press*, 2018 s. 110-122.
DOI: <https://doi.org/10.1192/bja.2017.16>.
- Skårderud mfl.* Skårderud, Finn, Svein Haugsgjerd og Erik Stänicke, *Psykiatriboken: Sinn – kropp – samfunn*, 2. utg., Oslo, Gyldendal, 2018.
- Stenvik* Stenvik, Are «Erstatningsrettens internasjonalisering» *Tidsskrift for erstatningsrett* 2005, s. 33-61.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-9545-2005-01-03>.

Lover

- Grunnloven* Lov 17. Mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov.
- Vegtrafikkloven* Lov 18. juni 1965 nr. 4 om vegtrafikk.
- Skadeserstatningsloven* Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning.
- Skadeståndslagen* 1972:207 (Sverige).
- Voldsoffererstatningsloven* Lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (opphevet i 2023).
- Pasientskadeloven* Lov 15. juni 2001 nr. 53 om erstatning ved pasientskade mv.
- Erstatningsansvarsloven* Lovbekendtgørelse nr. 266 af 21. marts 2014 med senere ændringer (Danmark).
- Voldserstatningsloven* Lov 17. juni 2022 nr. 57 om erstatning fra staten til voldsutsatte.

Forarbejder

- Prop. 2000/01:68* Ersättning for ideell skada (Sverige).
- Betænkning nr. 1412* Godtgørelse til efterladte ved dødsfal – Betænkning afgivet af Justitsministeriets arbejdsgruppe om godtgørelse til efterladte ved dødsfald, 2002 (Danmark).
- Ot.prp. nr. 10 (2007-2008)* Om lov om endringer i lov om erstatning frå staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven).

Norske rettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelser

- Rt. 1867 s. 324 *Abort*
- Rt. 1909 s. 851 *Knallperle I*
- Rt. 1933 s. 931 *Aase*
- Rt. 1937 s. 568
- Rt. 1938 s. 626 *Sjokk I*
- Rt. 1955 s. 872 *Kabel*
- Rt. 1960 s. 357 *Bersagel*
- Rt. 1966 s. 163 *Sola*
- Rt. 1968 s. 884 *Larsen*
- Rt. 1985 s. 1011 *Hauketo*
- Rt. 1997 s. 1 *Rossnes*
- Rt. 2000 s. 620 *Inneklima*
- Rt. 2000 s. 915 *Dispril*
- Rt. 2001 s. 320 *Psykoinvaliditet*

Rt. 2003 s. 338 *Dykker*

Rt. 2005 s. 65 *KILE*

Rt. 2005 s. 1714 *Verandarekkverk*

Rt. 2007 s. 158 *Pseudoanfall*

Rt. 2007 s. 172 *Schizofreni*

Rt. 2014 s. 656 *Avløpsnett*

HR-2017-352-A *Utøya*

HR-2018-2080-A *Ullevål*

HR-2019-497-A *Alpinbakke III*

HR-2022-2351-U

Underrettspraksis

RG 2005 s. 853 *Beltebil*

LH-2017-158896

LA-2021-123742

LB-2022-9721

TOSLO-2015-195564

Nemndspraksis

Erstatningsnemnda for voldsofre

ENV-2009-186

ENV-2019-1404

ENV-2021-167

ENV-2021-169

Pasientskadenemnda

PSN-2007-285

PSN-2015-8509

Utenlandske rettsavgjørelser

Svenske rettsavgjørelser

NJA 1993 s. 41 I og II

NJA 1996 s. 377

NJA 1999 s. 632

NJA 2000 s. 521

NJA 2005 s. 237

NJA 2006 s. 181

Danske rettsavgjørelser

UfR 2007 s. 1562 H

UfR 2014 s. 2376 H

Engelske rettsavgjørelser

McLoughlin v. O'Brian [1983] 1 AC 410

Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire [1992] 1 AC 310

McFarlane v. EE Caledonia Ltd. [1995] 2 All ER 1

North Glamorgan NHS Trust v. Walters [2002] EWCA Civ. 1792

Tyske og østerrikske rettsavgjørelser

BGH 11.5.71 BGHZ 56

OGH 12.6.2004 JB1 2004, 111

Organisasjoner

Barnekreftforeningen

Barnekreftforeningen, «Å miste et barn: En smertefull tilpasningsprosess», skrevet av Merete Romestrand, 21. november 2019, <https://www.barnekreftforeningen.no/nyheter/miste-et-barn>, (lest 4. mai 2023).

Landsforeningen uventet barnedød

Landsforeningen uventet barnedød, «Parforhold og sorg ved tap av barn», skrevet av Kristin Lynau og Oddbjørn Sandvik, 3. utg., 2009, <https://lub.no/getfile.php/131973-1638959627/Materiell/Brosjyrer/parforhold-og-sorg2010.pdf>, (lest 4. mai 2023).

Riksrevisjonen

Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019-2020), <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/no-2019-2020/Domstolene.pdf>, (lest 17. april 2023).

World Health Organization

International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics ICD-11 MMS – 01/2023, <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f1435254666>, (lest 23. april 2023).